

LÁSZLÓ ANDOR

A magyar utcanevek szimbolikus szerepe a második világháború utáni években

<https://doi.org/10.56944/multunk.2026.1.1>

Ahogy a 19. század első felétől a történelemre való hivatkozás a politikai cselekvés egyik alkotóelemévé vált, előtérbe került a legitimitás megszerzésére, majd további fenntartására irányuló emlékezetpolitika. A nyilvánosságban folyó vitákban megszólalók használható múlt létrehozására törekedtek,¹ amely akkor számított igazán beszédesnek, ha képesek voltak azt a napi események, cselekvések fényében, a saját érdekeikhez igazodva értelmezni. Ilyen körülmények közt a történelem olyan politikai fegyverré vált, „amely a jelen logikája szerint ad értelmet a múlt világnak”.²

A politikai élet résztvevői felismerték a társadalmi emlékezet közösséget formáló erejét, és gyakran folyamodtak a múltból merített példákhoz, döntéseiket, az általuk vallott értékeket a történelem sajátos, részrehajló magyarázatával is próbálták alátámasztani. Ezzel megerősítették az uralkodó történeti képzeteket, esetleg egészen új, sajátos beállításokat helyezhettek előtérbe, amelyek más fényt vetettek az egykori eseményekre és személyiségekre.³ A történelem megfelelő eszköznek bizonyult a politikai

¹ James V. WERTSCH: *Voices of Collective Remembering*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002. 40. Lásd még: PATAKI Ferenc: Kollektív emlékezet és emlékezetpolitika. *Magyar Tudomány*, 2010/7. 786.

² Giovanni LEVI: *A történelem politikai használatáról*. In: François HARTOG–Jacques REVEL (szerk.): *A múlt politikai felhasználásai*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006. 21.

³ Az emlékezetpolitika fogalmáról lásd: Holger FISCHER: Public history, emlékezetkultúra, történelempolitika. Helyük Németország jelenkori történettudományában. *Történelmi Szemle*, 2012/3. 395.

élet szereplőinek álláspontjaik tisztázására, ütköztetésére, így a közéleti viták időnként a múlt értelméről, a nagyságok megítéléséről folyó történelmi polémiákká váltak.⁴

A nagy történelmi sorsfordulók alkalmával különösen látványosan változott az elváráshorizont és a tapasztalati tér, miközben a különböző politikai irányzatok többé-kevésbé határozottan igyekeztek érvényesíteni saját múltképüket. A rendszerváltásokkor egyszerre történt meg az előző korszakkal való szembehegyezkedés, annak (történet)szemléletével való leszámolás, és az új rendszer által mintaadónak tekintett hagyományok kijelölése, a közvélemény számára minél változatosabb formákban való közvetítése.

Ennek lehetünk tanúi a második világháborút követő átmeneti években is. Magyarországon ekkor korlátozott többpártrendszer működött, miközben a kommunisták egyre határozottabban érvényesítették akarataikat. Számukra kulcskérdéssé vált az emlékezetpolitika, amelynek segítségével saját érdekeiknek megfelelően tárták a nyilvánosság elé a múltat. Ennek kinyilvánítására kiváló lehetőséget biztosítottak a különböző elnevezések, így például magának az újjáalakuló pártnak is megváltozott a neve, Magyar Kommunista Párt (MKP) lett. Ez az új elnevezés nemzeti elkötelezettségüket közvetítette csakúgy, mint a formálódó nemzeti bizottságok vagy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front neve is.⁵

⁴ Az „antagonisztikus emlékezetről” lásd: Jan KUBIK–Michael BERNHARD: *A Theory of Politics of Memory*. In: Uők (eds.): *Twenty Years After Communism. The Politics of Memory and Commemoration*. Oxford University Press, Oxford, 2014. 7–34. Az „emlékezeti háborúkról” lásd: Magdalena SARYUSZ-WOLSKA–Joanna WAWRZYNIAK–Zofia WÓYCICKA: New constellations of mnemonic wars. An introduction. *Memory Studies*, 2022/6. 1275–1288. DOI: <https://doi.org/10.1177/17506980221133733>; Zofia WÓYCICKA–Joanna WAWRZYNIAK–Magdalena SARYUSZ-WOLSKA: Mnemonic Wars in Poland. An Introduction to New Research Directions. *Acta Poloniae Historica*, 128. (2023) 5–25. DOI: <https://doi.org/10.12775/APH.2023.128.01>

⁵ A Moszkvából vezényelt népfrontos fordulat nyomán a többi térségbeli kommunista párthoz hasonlóan ugyanis az MKP is határozott nemzeti irányvonalat követett. Erről részletesebben lásd: Martin MEVIUS: *Agents of Moscow. The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism, 1941–1953*. Clarendon Press, Oxford, 2005.

A politikai erők már jóval korábban felismerték az utcanevek jelentőségét a települések közterein megvalósuló jelképes térfoglalásban is. Az elvileg elsősorban a földrajzi egységek elkülönítésére, egyéni megjelölésükre, a tájékozódás segítésére létrejött utcanevek a 19. század második felében a szimbolikus politizálás színtereivé lettek, hiszen térben jeleníthették meg az éppen hatalmon lévők politikai-kulturális értékrendjét. Az átnevezések egyformán alkalmasnak bizonyultak az elhatárolódásra és az eszményesítésre, a megbélyegzésre és a mintaadásra. Emlékezhelyekké válva képesek voltak összekapcsolni a konkrétat és az elvontat, fizikai valóságukon túl gyakorlati szereppel bírtak, miközben jelképes tartalmat is hordoztak.⁶

A kommunista ideológia központi eleme volt az egyértelmű szakítás a korábbi „romlott” rendszerekkel. A „reakciós” és „haladó” erők megkülönböztetésére, a követendő hagyomány és a példamutató személyiségek kijelölésére, egyszersmind kisajátításukra törekedtek, ennek szolgálatába állították az utcaneveket is. Azok cseréjével ugyanis gyorsan és egyszerűen leszámolhattak a meghaladni kívánt korok szimbolikus örökségével, eltüntethették annak emlékeit. A „sötét” múltat így kívánták a felejtés homályába száműzni, végeredményben kiiktatni a történelemből, miközben az utcaneveken bemutatthatták az általuk fontosnak tartott értékeket, hősöket, fogalmakat.

A továbbiakban a tanulmány elsősorban azt vizsgálja, miként hatott a magyar utcanevekre az ország második világháború végi „felszabadítása”,⁷ majd az azt követő politikai átalakulás egészen 1948-ig, a fordulat évéig, amikor megtörtént a kommunista hatalomátvétel. Ez az év a szűkebb témát tekintve is fordulópontnak

⁶ Az utcanevekről mint emlékezhelyekről magyarul lásd: LÁSZLÓ Andor: Az utcanevek szimbolikus szerepe a dualista korszak Magyarországnak nemzetiségek lakta területein. *Regio*, 2023/2. 81–87. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v31i2.81>

⁷ A felszabadulás és/vagy megszállás kérdéséről lásd: BÓDY Zsombor: *1945 Magyarországon. Törés és/vagy kontinuitás – narratívák nemzetközi összehasonlításban, vállalatok mikroléptékben*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2024. 17–70. Röviden: HUBAI László: Felszabadulás vagy megszállás volt 1945? In: FEJTL István (szerk.): *Kérdések és válaszok az 1944–1949 közötti magyar történelemről*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016. 19–20.

számít: ekkor határozott a Gazdasági Főtanács a Budapesten az utcanevek ügyében addig illetékes, ám szociáldemokrata befolyás alatt működő Fővárosi Közmunkák Tanácsának (FKT) felszámolásáról,⁸ vidéken pedig belügyminiszteri rendelet írta elő a helyi hatóságok számára a közterületek neveinek gyökeres revízióját.

A tanulmány nem tekinti céljának a korszak eseménytörténetének áttekintését, hanem az ország egész területéről hozott példák segítségével arra keresi a választ, hogy a vizsgált időszakban kik, mikor és miért változtattak utcaneveket. Az alábbiakban arról is szó lesz, hogy mely nevektől akartak megszabadulni, milyeneket kívántak alkalmazni helyettük, és mennyire szorosan függtek össze az utcanevek módosításai a közéleti fordulatokkal. Az érintett korszak korlátozott, ám többpárti nyilvánosságának köszönhetően az akkori újságok hasábjain megjelent rövidebb-hosszabb cikkek nem csupán beszámoltak a hatóságok utcanév-változtatásairól, hanem teret engedtek az azokról folyó vitáknak is. A hivatalos iratok – közgyűlési, bizottsági vagy tanácsülési jegyzőkönyvek – időnként szűkszavúak, így belőlük jóval nehezebben kaphatunk képet a döntések körüli ellentétekről, az emlékezetpolitikai vitákról.

A „legtöbbet bírált tevékenység”: a névadás folyamata

Magyarországon a 19. század közepétől általában a települési önkormányzatok adtak nevet a közterületeknek, míg Budapesten 1870 óta törvényi felhatalmazással az FKT-ra hárult a feladat.⁹ A névadás folyamata egyre több helyen intézményesedett: a Budapesten alkotott, majd több ízben megújított minta alapján az illetékes hatóságok már másutt is meghatá-

⁸ A testület az 1948. évi XLIV. tc. alapján 1948. december 31-én szűnt meg. TAKÁTS RÓZSA: A fővárosi utcanévodás elveinek és gyakorlatának alakulása napjainkig. In: *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1985. 301.; Ezentúl a főváros adja az utcaneveket. *Magyar Nemzet*, 1948. március 3. 2.

⁹ Az 1870. évi X. tc. 14. § d) pont.

rozott elvekkel igyekeztek szabályozni a hivatalos utcanévadás folyamatát.¹⁰ Kezdetről komoly viták folytak a módosítások és a tiszteleti elnevezések szükségességéről, a régi, helytörténeti mozzanatokot őrző nevek védelméről, az utcanévek tájékoztató vagy nevelő rendeltetéséről, politikai szerepükről, szimbolikus vagy gyakorlati jelentőségükről.

A fővárosban rendszeresen kritizálták az FKT-t mint nem választott testületet, mert kellő felhatalmazás, a lakosság bevonása nélkül döntött, időnként a fővárosi közgyűlés ellenében hozott határozatokat utcanévek megőrzéséről vagy megváltoztatásáról. Azzal is vádolták, hogy képtelen vagy túl hosszú új neveket adományoz, illetve nagy befolyást gyakorolnak munkájára a politikai viszonyok. Miközben az utcák elnevezése nem tartozott az FKT legfontosabb feladatai közé, egy utólagos, 1946-os értékelés szerint egyértelműen a „legtöbbet bírált, a felháborodástól az irodalmi és néphumorig a legváltozatosabb közérzelmeket kiváltó tevékenységévé” vált.¹¹ Széles volt azok köre, akik véleményét nyilvánították e kérdésekben: írók, újságírók, főiskolai hallgatók, egyházi személyek, tudósok, várospolitikával foglalkozó szakemberek, különböző egyesületek képviselői szólaltak meg ez ügyben a sajtó hasábjain vagy különböző testületekben.

Vidéken sehol sem létezett a fővárosihoz hasonló testület, az utcaelnevezés mindenütt az önkormányzatok hatáskörébe tartozott. Munkájukat ugyan időnként egy-egy bizottság segítette, ám ennek ellenére ott sokkal inkább érvényesültek azok a bírált jelenségek, amelyeknek Budapesten igyekeztek gátat szabni. Az FKT tevékenységének köszönhetően ugyanis – a kritikák ellenére – jóval kiegyensúlyozottabb volt az utcanévszerkezet, mint a

¹⁰ Az FKT 1877-ben, majd 1902-ben megfogalmazott elveit lásd: TAKÁTS Rózsa: I. m. 299. Debrecenben 1927-ben fogadtak el hasonlókat. NÁBRÁDI Mihály (szerk.): *Debrecen utcanévei*. Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Művelődési Osztálya, Debrecen, 1984. 42–43.; BALOGH László: Debrecen utcanéveinek változása a kezdetektől napjainkig. In: *Debrecen város utcanévkatasztere. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30*. Debrecen, 2007. 16. Sopronban is hasonló elveket fogalmaztak meg a városi tanácsban. HARS József: Utcáink nevei az utóbbi százhusz évben. *Soproni Szemle*, 1990/2. 141.

¹¹ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. december 9-i jegyzőkönyve. Budapest Főváros Levéltára (BFL) II.1.a. Fővárosi Közmunkák Tanácsának iratai. 102. d.

legtöbb városban: alacsonyabb maradt az emlékezeti nevek aránya, és a testület tagjai tudatosan törekedtek a névanyag megőrzésére, fontosnak tartották a stabilitás elvét. Gyakorlati okok miatt is óvakodtak a sűrű változtatásoktól, a személyekről elharmarkodottan történő elnevezésektől, próbáltak ellenállni a tekintélytisztelt ilyen formán való megnyilvánulásainak, az időnként erős politikai nyomásnak.

Több ízben leszögezték, hogy élő emberekről nem neveznek el utcát, sőt, elvileg személyekről csak haláluk után legalább tíz évvel lehetett volna közterületet elnevezni. Új elnevezéseket névtelen utcáknak kívántak adni, így kímélve a megszokott neveket, egyben elősegítve a városban való tájékozódást. Az FKT élén álló Podmaniczky Frigyes (1873–1905), majd később Rakovszky Iván (1928–1935) több ízben a közvélemény előtt is kifejtették elveiket, próbálták elfogadtatni azokat. Ugyanakkor a tanács a személynevek esetén rendszeresen kivételt tett e szabályok alól, ahogy a fent idézett 1946-os utcarevíziós bizottsági jelentés megfogalmazta: a személynevek alkalmazásával kapcsolatos „gát azonban erős politikai nyomás alatt mindig átszakadt”.¹²

1945-re a legtöbb magyarországi településen már megjelent a hatósági utcanévadás, és egyre inkább megfogyatkoztak a régi, leíró nevek. Ezek sokak számára az elmaradottságot jelképezték, ezért szükségteleneknek, semmitmondóknak tüntek, míg az őket kiszorító tiszteleti utcanevek a modernizációt, a korszerűséget képviselték. Elterjedésüket a felgyorsuló városiasodás nyomán keletkező új telepek, városrészek utcáinak elnevezése is siettette. Országszerte hasonló névtípusokkal találkozunk, és a térhierarchia is többnyire egyezett: a jeles személyiségekről a központban neveztek el köztereket, míg a szimbolikus üzenettel nem vagy kevésbé bíró utcaneveket a külső negyedekben alkalmazták. A települések uniformizálódásának egyik jellegzetes tünete éppen e nevek egyformasága volt. Az 1920-as évek második felétől rohamosan terjedő „irredenta” utcanevek a Trianon nyomán elvesztett területekre emlékeztettek. Élő magyar és külföldi sze-

¹² Uo.

mélyiségek nevét is viselték közterületek,¹³ sokan pedig kevéssel haláluk után részesültek ebben a megtiszteltetésben.¹⁴

Összességében a Horthy-korszak a legtöbb helyen egy alapvetően felforgatott utcanevrendszert hagyott örökül, ami „jó alapul” szolgált az 1945-től megvalósuló újabb átnevezéseknek.

A Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) 1945. január 28-án Fischer József építészt nevezte ki az FKT elnökévé, egyben azt is előírta, hogy a tanácsba a BNB pártjai két-két tagot küldjenek.¹⁵ Fél éven keresztül, 1945 júliusáig ők döntöttek az utcaneveket érintő ügyekben is, és ezekben a mozgalmas hónapokban az általunk áttekintett időszak (1945. február–1948. február) fővárosi változtatásainak több mint 40%-ára került sor.¹⁶ Az utcaelnevezési bizottság nyáron alakult újjá, munkájában a kormány és a főváros által kinevezett négy-négy fő vett részt, akik az úgynevezett demokratikus (azaz a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban részt vevő) pártokat képviselték. Így a bizottság tagjai közt a megújult FKT-ben kezdettől szerephez jutó szociáldemokraták (MSZDP), kommunisták (MKP), kisgazdák (FKGP) és parasztpártiak (NPP) mellett a Polgári Demokrata Párt (PDP) egy tagja is megjelent.¹⁷

¹³ Budapesten például Apponyi Albert, Bethlen István, Herczeg Ferenc, Horthy Miklós, Adolf Hitler, August von Mackensen, Benito Mussolini, Stefánia főhercegnő, Guido Romanelli, Lord Rothermere, II. Vilmos, Vilma holland királynő, Zita királyné, míg vidéken helyileg tisztelt, egy-egy közösségért, településért sokat tevő személyiségek részesültek ebben a megtiszteltetésben.

¹⁴ Mint Bangha Béla, Darányi Ignác, Gömbös Gyula, Kémeri Nagy Imre, Prohászka Ottokár, Széll Kálmán, Teleki Pál, Tisza István, Tormay Cécile vagy Wolff Károly.

¹⁵ Jegyzőkönyv a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. január 28-i üléséről. In: SÁGVÁRI Ágnes (szerk.): *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1946*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1975. 22. A kormány 3800/1945. ME. sz. rendelete az FKT újjáalakításáról. *Magyar Közlöny*, 1945. július 4. 1.

¹⁶ A körülbelül 96 budapesti változásból 39 történt ekkor. (Saját számítás.)

¹⁷ A bizottság tagjai a kormány részéről: Kállay Gyula (MKP), Pásint Ödön (miniszteri osztályfőnök), Bibó István (NPP) és Hegedűs Gyula (újságíró, a polgári, ugyanakkor náciellenes irányvonalat követő *Magyar Nemzet* alapító főszerkesztője). A főváros részéről Erdődy Mihály (NPP), ifj. Szentiványi Lajos (FKGP), Székely Dezső (PDP) és Büchler József (MSZDP) vettek részt a munkában. Az FKT 3235/1945-ös számú határozatát lásd a tanács 1945. július 16-i ülésének jegyzőkönyvében. BFL II.1.a. 73. kötet, 57.

Az új utcaelnevezési szakbizottság ülésein részt vett az FKT elnöke, ám annak összetétele rendszeresen változott: már a megalkuláskor módosítottak rajta,¹⁸ és a munkában számos további szakember (köztük mérnök, építész, minisztériumi tisztviselő) vett részt.¹⁹ Közülük Marinovich Sándor fél évszázaddal később úgy emlékezett, hogy ő volt a bizottság elnöke (bár ilyen tisztségről nem tudunk).²⁰ A bizottság javaslatai alapján a tanács hozott döntést az utcanevekről, ugyanakkor a két testület tagjai közti jelentős átfedésnek köszönhetően ott valójában már csak formális jóváhagyásra került sor.

1945 nyarán ismét felmerült egy régóta napirenden levő kérdés. Budapest akkor még kommunista vezetése arra kérte az ideiglenes kormányt, adjon számára kizárólagos jogkört az utcaelnevezések terén (szemben az FKT-vel, amelynél a tizennyolc tagnak csak a felét adta a főváros, a többi a kormányt képviselte). A kérdésben maga a miniszterelnök is megszólalt nyilvánosan: elutasító válasza szerint az ügy felülemelkedett a helyi jelentőségen, hiszen a főváros különleges szerepet töltött be az ország életében, annak „központja és szíve” – ezért országos jelentőségű szervezetre volt szükség. A párton kívüli Miklós Béla az FKT álláspontját visszhangozva óvott az „általános gúnyolódás tárgyává” váló, a város múltját elhomályosító átnevezésektől. Javasolta, hogy az új „nemzeti nagyságokról” a névtelen utcákat kereszteljék el.²¹ Határozott fellépése ellenére a fővárosi közgyűlésben két ízben is előterjesztést nyújtottak be az utcanevek elnevezésének önkormányzati hatáskörbe utalásáról.²² Ez ügyben szavazásra nem került sor, viszont egy bizottsági ülésen éles szóváltásba

¹⁸ Büchlert például a szintén szociáldemokrata Gallai Lajos váltotta.

¹⁹ Például Gáll Pongrác, Helle László, Urbán István vagy Veszprémy Loránd.

²⁰ A Fővárosi Közmunkák Tanácsa és Budapest, a nemzeti és regionális főváros. Beszélgetés. *Budapesti Negyed*, 14. (1996. tél) 26. Ezzel szemben a korabeli bizottsági jegyzőkönyvek Fischert nevezik elnöknek.

²¹ Budapest nemcsak Budapesté, hanem az egész országé! Vita a kormány és a főváros között az utcaelnevezések jogáról. *Magyar Nemzet*, 1945. augusztus 5. 2.

²² Az 1945. augusztus 8-i közgyűlés napirendje. *Fővárosi Közlöny*, 1945/45. 470.; Az 1945. augusztus 29-i közgyűlés napirendje. *Fővárosi Közlöny*, 1945/51. 510.

keveredett a kérdésben Vas Zoltán kommunista polgármester és a szociáldemokrata Fischer József.²³

Mindez előrevetítette az országosan is kirajzolódó legfőbb törvonalat. Ez nem feltétlenül az eltérő történelemszemléletek miatt alakult ki,²⁴ hiszen a nemzeti panteonba újonnan beemelni kívánt nagyságok megítélésében például a szociáldemokraták és a kommunisták közt nem volt lényeges különbség, és egyetértettek az előző rendszerrel való szakításban is. Az utcanevek szerepének értelmezése körül viszont időnként komoly nézeteltérést tapasztalhatunk: a nagyarányú és gyors változásokat sürgető kommunisták és a stabilitás elvét szem előtt tartó más pártbeli politikusok vagy közigazgatási szakemberek szembenállása körvonalazódott a fővárosban és vidéken egyaránt.

Ebben a néhány átmeneti évben Budapesten még jelentős mértékben a kormány és az FKT mérsékelt álláspontja is érvényesülhetett. Vidéken ez kevésbé volt jellemző, hiszen nem létezett hasonló fékezőerő, ugyanakkor a változások mértéke és üteme jelentősen függött a helyi politikai viszonyok alakulásától. Az utcaelnevezések ügyében is általában a nemzeti bizottságok vagy nemzeti tanácsok kezdeményeztek, és több esetben különbizottságokat hoztak létre a pártok és a szakszervezetek képviselőiből. Ezekhez Békéscsabán például az állandó művészeti bizottság is csatlakozott. Miskolcon és Szombathelyen a mérnöki hivatal az építésügyi bizottsággal közösen készített javaslatot a „demokráciával ellentétben álló utcanevek” megváltoztatásáról, amit a városi közgyűlés fogadott el.²⁵ Makón ugyancsak az építé-

²³ A közigazgatási bizottság 1945. szeptember 18-i ülése. *Fővárosi Közlöny*, 1945/60. 628.

²⁴ Komoly ellentét volt a marxista tanítás nyomán az osztályharc elsődleges-ségét valló szociáldemokraták és a népfrempolitika nemzeti irányvonalát követő kommunisták között. Míg az előbbieket közül akadtak, akik elutasították a magyar főurak által vezetett Habsburg-ellenes felkelések dicsőítését, az utóbbiak ezeket is a szabadságharcok, a haladó hagyományok közé sorolták. MATE Iván: *Osztályharc és darutoll. Mód Aladár könyvéről. Szocializmus*, 1946/1–2. 89–92. A Magyar Radikális Párt lapjában: GOGOLÁK Lajos: *Tehetségtelen konspirátorok vagyunk. Haladás*, 1947. január 23. 5. Kommunista részről: LUKÁCS György: *Szocializmus. Társadalmi Szemle*, 1946/4. 311.

²⁵ A demokráciával ellentétben álló utcanevek megváltoztatásáról a közgyűlés fog véglegesen dönteni. *Miskolci Hírlap*, 1945. szeptember 18. 3.; Lassan, de

si bizottság feladatává tették az utcanevek ügyét,²⁶ míg Szegeden a nemzeti bizottság állt elő javaslattal 1945. május végén a „reakciós” neveket viselő utcák és a laktanyák átnevezésére, ráadásul a kommunista főispán is írt az ügyben a polgármesternek, aki villámgyorsan intézkedett.²⁷

Sopronban a polgármester az elhamarkodottan hozott, túlságosan nagyszámú változtatás megelőzése érdekében javasolta illetékes bizottság alakítását.²⁸ Kaposváron a szovjet városparancsnokság szólította fel a város közgyűlését utcák elnevezésére.²⁹ Az MKP helyi szervezetei országsszerte élen jártak az utcanevek módosításának követelésében. Budapest mellett ezt tapasztalhatjuk például Balassagyarmaton, Salgótarjánban, Pakson, Bonyhádon vagy Rákospalotán.³⁰

bizonytalanul. *Felvidéki Népszava*, 1945. szeptember 19. 2.; A novemberi közgyűlés átkereszteli a miskolci hírhedt utcaneveket. *Miskolci Hírlap*, 1945. november 13. 3.; Fasiszta utcanevek. *Miskolci Hírlap*, 1945. november 15. 4.; Új nevet kap néhány szombathelyi utca. *Szabad Vasmegye*, 1946. június 1. 3.; Új utcanevek Szombathelyen. *Szabad Vasmegye*, 1947. április 24. 2.

²⁶ BUZÁS László–TÖTH Ferenc: *Makó utcanevei*. Makó Város Önkormányzata, Makó, 1992. 16.

²⁷ Berlińi körút helyett Moszkvai körút, Rudolf tér helyett Roosevelť tér, Horthy Miklós utca helyett Dózsa György utca. *Délmagyarország*, 1945. június 2. 3.; Utcanévek. *Szegedi Népszava*, 1945. június 23. 1.; Az új utcaelnevezések. *Szegedi Népszava*, 1945. június 26. 2.; PÉTER László: *Szeged utcanevei*. Szeged Megyei Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának Igazgatási Osztálya, Szeged, 1974. 42.; Ősszel azt tették szövé, hogy késett az utcanévtáblák cseréje... *Szegedi Népszava*, 1945. október 17. 2.

²⁸ Külön bizottság intézkedik majd az utcanevek megváltoztatásáról. *Soproni Újság*, 1947. január 31. 2.

²⁹ RÉCSEI Balázs: „...mert nem a térben, hanem az időben léteztek...” *Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete*. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár, 2016. 263.

³⁰ NÉMETH Béla et al.: *Balassagyarmat története 896–1962*. Balassagyarmat Városi Tanácsa, Balassagyarmat, 1977. 413.; MOLNÁR Pál: A felszabadulás és a népi demokratikus forradalom győzelme Salgótarjánban. In: SZABÓ Béla (szerk.): *Salgótarján története*. Salgótarjáni Városi Tanács V. B., Salgótarján, 1972. 280.; NÉMETH Imre: Paks településföldrajza. In: UÓ: *Paks monográfiája*. Paks Nagyközségi Tanács, Paks, 1976. 227–228.; SOLYMÁR Imre: A bonyhádi utcanevek története. In: KOLTA László (szerk.): *Bonyhád a 18–20. században*. Bonyhád Nagyközségi Tanácsa, Bonyhád, 1975. 154.; Az MKP rákospalotai szervezetének 1946 szeptemberi községgpolitikai programja. In: SÁGVÁRI Ágnes (szerk.): *Források Budapest múltjából IV. 1945–1950*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1973. 293.

A kisebb településeken is hasonló folyamatok zajlottak. Kunszentmártonban az 1945. május 1-jei felvonulás során az MKP helyi titkára saját kezűleg szegezte fel a Marx, a Lenin és a Sztálin utca névtábláit.³¹ A békési Nagykamaráson a „rég, re-akciós személyek” helyét „a magyar szabadság szelleme nagyjai, történelmi alakjai, tudományos és művészeti kiválóságai” vették át.³² Borsodban több község a főispánhoz folyamodott engedélyért a „fasiszta utcanevek” átkeresztelésére, akadt köztük olyan, amely buzgalmában „túllőtt a célon”, és a Szent Imre tér megváltoztatását kérte. Ezt azonban a pártok képviselői 1945 őszén visszautasították, mivel az szerintük nem a katolikus szentre, hanem az Árpád-házi hercegre emlékeztetett, akinek a neve ekkor még maradhatott.³³

Míg vidéken általában a helyi hatalmi viszonyok határozták meg az utcaelnevezések mértékét, Budapesten az FKT és az illetékes bizottság kiegyensúlyozott összetétele biztosította, hogy ne érvényesülhessenek a túlzó javaslatok. Az utcaelnevezési bizottságban 1946 nyarán ismét felvetették, hogy élőkről ne nevezzenek el utcát, és holtakról is csak legalább öt-tíz év türelmi idő után.³⁴ A szakemberek tisztában voltak a közéleti viszonyok radikális változásának várható hatásával Budapest utcanévszerkezetére. Erre hívta fel a figyelmet „a tanács bölcse”,³⁵ az önkormányzati ügyekkel már évtizedek óta foglalkozó Harrer Ferenc: „Politikai átalakulások alkalmával nagyon hamar az utcaelnevezések felé terelődik a figyelem.” Ehelyett az utcaneveknek szerinte első-sorban az útbaigazítást kell szolgálniuk, ezért a várostörténeti vonatkozásúakat vissza kellene állítani. 1945 végén az ő javas-

³¹ A későbbi változtatásokkal a Szent Imre utcából Vörös Hadsereg utca, a Szent István utcából Szabadság utca, az Erzsébet utcából pedig Felszabadulás utca lett. JÓZSA László: *Kunszentmárton utcanevei*. Kunszentmárton, 1990. 17.

³² Új utakat épít, utakat javít, cséplési üzemanyagot szerez, megjavítja a köz-ellátást Nagykamarás község a kommunista képviselőtestületi tagok kezdeményezésére. *Makói Néptűjság*, 1946. július 30. 2.

³³ Fasiszta utcanevek. *Miskolci Hírlap*, 1945. november 15. 4.

³⁴ Jegyzőkönyv az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. június 24-i üléséről. BFL II.1.a. 102. d.; Az FKT elnökének jelentése. *Fővárosi Közlöny*, 1946/32. 890.

³⁵ Marinovich Sándor nevezi így. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa és Budapest... I. m. 25.

latára újabb, szakemberekből álló bizottság alakult a főváros utcaneveinek áttekintése és a döntéshozók munkájának megkönnyítése céljából.³⁶

E különbizottság felülvizsgálta és csoportosította az összes fővárosi utcanevet. Jelentésében felhívta a figyelmet eddig ötlet-szerűen történő elnevezésekre, amelyek oda vezettek, hogy sem a tájékoztató, sem a „történelmet rögzítő szándék” nem érvényesült megfelelően, a régi elnevezések pedig nem részesültek kellő védelemben. A testület tagjai az 1918 óta adott neveket még túl frisseknek tartották: „ami azóta folyik, az eleven politika, amely történeti szemléletre és még kevésbé ilyen értékelésre még nem érett meg”. Ennek megfelelően az ebben az időszakban adott 619 utcanevet (amely az összes, 2250 fővárosi elnevezés több mint egynegyede volt) a nem védendőkhöz sorolták. Csupán azokkal tettek volna kivételt, amelyeknél „az elnevezés tárgyilag, személyeknél pedig szerep szempontjából az 1918 előtti időre adódik”. Mindezt a Horthy-korszakkal való szakítás szándékával is magyarázhatjuk. A megővásra javasolt utcanevek közé kerültek viszont a tájékoztató (mint a Budafoki út vagy az Akadémia utca), az 1918 előtti helytörténeti jelentőségű (mint a Kápolna tér), valamint a „hagyományos” (mint az Akácfa utca) utcanevek. Tizenöt esetben a korábbi nevek (mint a Zerge utca vagy a Hold utca) visszaállítását tartották kívánatosnak. Végeredményben az összes utcanév körülbelül felét (1102-t) ítélték mindenképpen megtartandónak.³⁷

Az osztályozáskor kikristályosodtak az utcanévadás általuk irányadónak ítélt elvei is. A korábbi szempontok (a név rövidsége, kettős utcanevek kiküszöbölése, hasonló hangzású nevek kerülése) mellett újabb követelményeket rögzítettek. Ezek alap-

³⁶ Az FKT 1945. december 18-i tanácsülési jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 73. kötet, 23–24. Harrer és Marinovich mellett a bizottság tagja lett még Bánrévy György és Rexa Dezső leváltáros. Utóbbi egy kiadatlanul maradt hatalmas utcanév-történeti munka szerzője. SUNKÓ Attila: „A Vár”. Rexa Dezső utcanév-történeti kézírata. *Fons*, 1996/2. 111–180.

³⁷ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. december 9-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.; TAKÁTS Rózsa: I. m. 300–301. Lásd még: Az FKT elnökének jelentése. *Fővárosi Közlöny*, 1946/32. 890. A budai hídfők rendezése. *Magyar Nemzet*, 1947. április 26. 3.

ján az intézményekkel, szobrokkal, emlékművekkel kapcsolatos névadáskor a hellyel összhangban levő neveket alkalmaznának. Személyi elnevezéseknél mérlegelnék az „erkölcsi előfeltételeket”, a név valamely jelentős eseménnyel állna szoros kapcsolatban, vagy kiemelkedő szerepet töltene be a főváros múltjában. A helytörténeti jelentőségű utcaneveket eredeti helyükön állították volna vissza. A gyökeres változásoktól pénzügyi szempontból is óvtak. Már Nagy-Budapest létrejötte előtt figyelmeztettek a többes elnevezések problémájára. Például Kossuth vagy Batthyány nevét utca is viselte, ezért helyreállították volna a róluk elnevezett terek régi nevét (Országház tér, Bomba tér). Ugyancsak régi, patinás nevek (Stáció utca, Nagyhíd utca, Gyár utca) felelevenítésével szüntették volna meg például a Baross utcát, a Deák Ferenc utcát és a Jókai utcát, miután e személyekről terek is voltak elnevezve. Ehhez hasonló, konkrét javaslatokat tettek korábbi utcanevek visszaállítására,³⁸ változtatásokra is.³⁹

„Vilmos császár, Károly király, meg Andrássy neve még döfi a szememet”. Az eltüntetett utcanevek

Az újjáalakult FKT-nek működése első napjaitól komoly kihívásokkal kellett szembesülnie. Még zajlott a második világháború, amikor országszerte elkezdődött az előző rendszerrel való szimbolikus leszámolás, és a „felszabadítók” megörökítése. 1944 őszén Budapesten, a Döbrentei téren Gömbös Gyulának az alig több mint két évvel korábban felavatott szobrát felrobbantották,

³⁸ A Primás sétány ismét Bástya sétány, a Kürt utca Valero utca, a Romanelli utca Illés utca, a Báró Kaas Ivor utca Borz utca, a Horánszky utca Zerge utca, a Türr István utca Kis híd utca, az Árpád fejedelem útja Újlaki rakpart, a Bem József utca Királyhegy utca, a Gróf Klebelsberg Kunó utca ismét Hold utca lett volna. Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. december 9-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d. A „hagyomány szentesítette”, patinás utcanevek megőrzését egy polgári demokrata lap is szorgalmazta. TEMPEFŐI: Rokonszenves revízió. *Világ*, 1947. május 14. 1.

³⁹ A Zsigmond király útját Kunfi Zsigmond útra, a Bulyovszky utcát Rippl-Rónai József utcára, a Magdolna utcát Koltói Anna utcára, a Pilsudski utat Stromfeld Aurél útra keresztelnék át. GÁRDONYI Jenő: A budapesti utcanevek revíziója. *Magyar Nemzet*, 1947. május 15. 6.

majd 1945 márciusában mellszobrát fényes nappal döntötték le saját szülőfalujában – amit Gömbösfalváról visszaneveztek Szomolyára. Hasonlóképpen vesztette el nevét Horthyfalva (ma Nagybakos / Szvoboda Kárpátalján), Horthy-liget (ma Sziget-halom része) vagy Horthy-telep (Visegrádon). A Szabadság térről eltávolították az EreklYES Országzászlót és az elszakított ország-részekre emlékeztető irredenta szoborcsoportot.⁴⁰

1945. május 1-jén avatták fel a Szabadság téren, a Vigadó előtt és a Gellért téren a szovjet hősök villámgyorsan felállított emlékműveit, egyúttal ismét letakarták (akárcsak az 1919-es felvonuláskor) a Körönd szobrait.⁴¹ Ugyanezen a napon az „ünnepi tömeg” ledöntötte az Apponyi téren (ma Ferenciek tere) Werbőczy István szobrát, amely fejfel a földre fűrődött, talapzatára pedig a „Dózsa György emlékére” felirat került. Ezzel igazságot szolgál-tattak annak, „aki a jog védelmet nyújtó korlátait a kiváltságosokon túl ki akarta terjeszteni az egész nemzetre”. Az újonnan berendezkedő hatalom álláspontját képviselő lapok tudósításai egyetértettek a „népítélettel”, hiszen a *Hármaskönyv* „írásba foglalt katekizmusa volt a rendi Magyarország jogfosztó uralmának”.⁴² Hasonlóan végezte Tisza István hatalmas szobra az Országgyűlés mellett,⁴³ és Debrecenben, ahol a róla elnevezett egyetem nevének megváltoztatását is követelték. Az egykori miniszterelnököt „a német hódítók szolgájának, a magyar nép és nemzetiségek zsarnokának” kiáltották ki, ezért még az emlékének is pusztulnia kellett.⁴⁴

A rendszerváltás jelképes kinyilvánításának a szobordöntés-nél vagy újabb emlékművek felállításánál sokkal olcsóbb, egyszerűbb és gyorsabb módja volt az utcanevek megváltoztatása.

⁴⁰ Póró János: Revíziós emlékművek. *História*, 1988/2–3. 40–42.

⁴¹ Bár ezzel még kommunista pártkörökben sem értett egyet mindenki: az akciót „teljesen helytelennek” minősítették, ugyanis a munkásság nem tagadta meg „a múlt magyar szabadságharcok nagy történelmi alakjait”. ORBÁN László: *Pártunk propagandamunkája, 1945. június 13.* Szikra, h. n. 12.

⁴² „Ítélt a nép”. *Kossuth Népe*, 1945. május 4. 5.

⁴³ Póró János: A Tisza-szobor építése, lerombolása. Darabokban, szanaszét. *História*, 2007/4. 28–29.

⁴⁴ Ledöntötte Tisza István szobrát az egyetemi ifjúság. *Néplap*, 1945. április 25. 3.

A fentiekhez hasonló, spontánnak tűnő akciókra ezek kapcsán is sor került. A német csapatok kiűzését követően „Budapest népe” kivonult a Hitler és Mussolini térre, ahol „hazafias dalok éneklése között” eltávolította „Magyarország két legnagyobb ellenségének nevét az útjelzőtáblákról”. A minden bizonnyal kommunista fiatalokból álló csoport ebből az alkalomból Sztálin és Lenin nevét írta fel a sebtében felragasztott papírosokra.⁴⁵ Az MKP újonnan alakult Propaganda Osztálya ugyanebben az időben a „fasiszta” és „reakciós” utcaneveket „demokratikus” és „haladó” nevekre cserélte volna fel.⁴⁶ A Sztálin tér neve néhány alkalommal a korabeli fővárosi és vidéki sajtóban is megjelent.⁴⁷

Az FKT élére alig néhány nappal korábban kinevezett Fischer nem értett egyet az új elnevezésekkel, és azonnal közbelépett: visszaemlékezése alapján egy viccel sikerült meggyőznie a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőjét: eszerint a földalattin így mondták be akkoriban a megállókat: „Mussolini tér, Hitler tér, Állatkert”. Fischer felhívta rá a figyelmet, hogy a változtatásokkal Sztálin nevét emlegetnék együtt az Állatkerttel. Érvei alapján a szovjet hadvezetés elrendelte az új elnevezések eltávolítását.⁴⁸ Egy szovjet főtiszt nyilatkozata szerint a Vörös Hadsereg nem kívánta érvényesíteni befolyását, „még a látszatát is kerülni kívánja annak, mintha Szovjetország politikai tekintetben bármilyen nyomást akarna gyakorolni a magyar közvéleményre”.⁴⁹

A fővárosban ugyan még nem állt helyre a víz- és áramellátás, nem volt élelmiszer, számtalan ház állt romokban vagy vált lakhatatlanná – az utcanevekre azonban még ilyen körül-

⁴⁵ Hírek Budapestről. *Igazság (Eger)*, 1945. február 11. 3.; Ismét lesz Oktogon és Körönd Budapesten. *Tiszántúli Népszava*, 1945. március 7. 3.; FISCHER József: A Roosevelttér. *Irodalmi Újság*, 1970. június 15. 5.

⁴⁶ Martin MEVIUS: I. m. 200.

⁴⁷ Három halálos ítéletet hozott első tárgyalásán a budapesti Néptörvényszék. *Népszava*, 1945. február 7. 3.; Budapesti népítélet. *Népszava*, 1945. február 8. 1.; Hírek Budapestről. *Igazság (Eger)*, 1945. március 1. 3.

⁴⁸ FISCHER József: I. m.

⁴⁹ A tábornok szavait Fischer és a sajtó is idézi. Az FKT 1945. február 19-i tanácsülési jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 73. kötet, 6.; Hírek. *Szabadság*, 1945. február 21. 3.

mények között is figyeltek.⁵⁰ Már 1945. február 19-én, az FKT átszervezése utáni első ülésén döntöttek a legkényesebbnek ítélt utcanevek ügyében: az Oktogon a Körönddel együtt visszanyerte nevét csakúgy, mint az Alkotás út, ami korábban Gömbös nevét viselte.⁵¹

Kelet-Magyarországon hamarabb véget értek a harcok, így ott előbb elkezdődtek az átnevezések. Nyíregyházán már 1944 decemberében átkereszteltek egy teret a városi tanács javaslatára, a kommunista polgármester utasítására.⁵² Szentesen 1945 januárjában a helyi nemzeti tanács indítványozta a „fasiszta-hangzású utcanevek” megváltoztatását. A városi tanács itt első lépésben helyreállította a Mussolini utca régi nevét (Lakos), míg a vitéz Gömbös Gyula utca új névadója „a magyar függetlenségi gondolat harcosa”, gróf Teleki Pál lett.⁵³ Szeptemberig még utcanevadó maradhatott Horthy Miklós, Horthy István és Tisza István is. Egerben február 13-án módosították a Hitler tér és a Mussolini tér nevét.⁵⁴

Sárváron a helyi nemzeti bizottság 1945 áprilisában utasította a főszigabírói hivatalt a „rég, romlott fasiszta rendszer embereiről” elnevezett utcák átnevezésére, amire hét esetben került sor. Nem csupán a volt dinasztiaira emlékeztető neveket változtatták meg, de helyi kötődésű, 1918 után tevékenykedő politikusokkal is „leszámoltak”.⁵⁵ Békéscsabán szintén áprilisban kezdődött az

⁵⁰ SZIVÓS Erika: Utcanévkészítés és utcanévátalakítások. Térpolitika, érzelmi kötődés és generációs azonosulás. In: PAPP Barbara (szerk.): *Lélek és történelem: örökség*. Az ELTE BTK Történelmi Intézet Gazdaság- és Társadalomtörténelmi Tanszékének konferenciája (2019. december 5.). ELTE BTK, Budapest, 2021. 207.

⁵¹ Az FKT 1945. február 19-i tanácsülési jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 73. kötet, 5–6.; Hírek. *Szabadság*, 1945. február 21. 3.; Ismét lesz Oktogon és Körönd Budapesten. *Tiszántúli Népszava*, 1945. március 7. 3.

⁵² MEZŐ András: A nyíregyházi utcanevek sorsa. *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 1968/3. 28.

⁵³ Új utcanevek. *Magyar Alföld*, 1945. február 20. 2.; BARTA László–PAHI Ferenc: *Szentés utcanevei*. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1980. 49.

⁵⁴ SZÉCSKÓ Károly: Az egeri Nemzeti Bizottság Kulturpolitikai Bizottságának tevékenysége 1945–1946-ban. In: KOVÁCS Béla (szerk.): *Archívum. A Heves Megyei Levéltár közleményei* 5. Eger, 1975. 108.

⁵⁵ Huszár Károly miniszterelnök, Vass József miniszter és Herbst Géza alispán neve tűnt el. A sárvári nemzeti bizottság 1945. április 13-i ülésének jegyző-

utcanevek cseréje. Itt tíz változásra került sor ekkor, ezek közül hat esetben a régi névhez tértek vissza.⁵⁶

Egyes városokban nagyobb szabású tervek is születtek: az illetékes helyi bizottságok Debrecenben 120, Békéscsabán 111, Gyulán 60 utcanév megváltoztatását tartották szükségesnek.⁵⁷ Bár e tervek csupán töredékesen valósultak meg, több esetben nem lehetett gátat szabni a városi terek radikális „átírásának”, újrajelölésének. Pápán például 1945 nyarán 30 utcát neveztek át „a demokrácia kimagasló harcosairól”.⁵⁸ Ebben az időszakban történt a valaha volt legnagyobb utcanév-változtatás Szombathelyen (34 darab), Mezőberényben pedig az utcák fele kapott új nevet.⁵⁹

Az első jelentős budapesti utcaátnevezésre 1945. április közepén került sor. Ez 28 utcát érintett, és a vizsgált korszak legnagyobb mértékű változását hozta. Az esetek közel egyharmadában a régi utcaneveket állítottak vissza. Ezeknél részben az előző rendszerre emlékeztető névadó (mint Hitler, Mussolini, Gömbös, Horthy István, vagy Vilmos császár) személye indokolta a váltást, míg máshol a háború alatt eltávolított zsidó származású személyek (mint Ballagi Mór, Bródy Zsigmond vagy Falk Miksa) neve került vissza.⁶⁰ Az esetek kétharmadában viszont új neveket adtak – ezekről a következő fejezetben lesz szó.

könyve. In: HORVÁTH Ferenc: *Az élet megindulása – dokumentumok 1945-ből I. Vasi Szemle*, 1970/4. 507–508.

⁵⁶ CZEGLÉDI Imre: *Békéscsaba utcanevei*. Békéscsabai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Békéscsaba, 1981. 20.

⁵⁷ Debrecenben 120 utcanév megváltoztatása időszerű. *Debreczen*, 1945. július 8. 3.; CZEGLÉDI IMRE: I. m. 20. Gyulán ez a szám az összes utcanév közel egyharmadát jelentette volna. NAGY Ilona: *Gyula utcanevei (1851–1987)*. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Budapest, 1994. 32–35.

⁵⁸ Tanuljuk meg az utcák új neveit. *Pápai Néplap*, 1945. július 22. 3.

⁵⁹ KUNTÁR Lajos: A tér- és utcanevekről I. *Vas Népe*, 1980. július 23. 5.; BERTALAN Lajos: *Vasi negyedszázad 1945–1970. Történelmi tudósítás*. Vas megyei Nyomdaipari Vállalat, Szombathely, 1970. 19.; MOLNÁR Ambrus: A belterület története és helynevei. In: SZABÓ Ferenc (szerk.): *Mezőberény története II. Mezőberény Nagyközség Tanácsa, Mezőberény*, 1973. 166.

⁶⁰ Utóbbi esetekben ráadásul a háború alatt olyan személyekről neveztek el az utcákat, akikkel kapcsolatban különböző okokból 1945-ben már kifogások

Országszerte leginkább az előző korszakot, az átkosnak minősített „úri világot” jelképező neveket igyekeztek eltávolítani. Elsőként többnyire a német megszállást és az annyi szenvedést hozó háború legfőbb felelősei, Hitler, Mussolini és Horthy neve került le az utcatáblákról. Budapesten az ifjú Horthy István út eltörlése már 1945 áprilisában megtörtént, de meglepő módon a magáról Horthy Miklósról elnevezett három köztér az év végéig megmaradt. Szeptemberben Vas Zoltán polgármester nehezményezte is, hogy az FKT még nem intézkedett ez ügyben. Fischer válaszában viszont arról beszélt, hogy ebben a kérdésben „az alkotmányosan működő pártokkal összhangban”, azaz komolyabb politikai felhatalmazással szeretnének döntenek.⁶¹ Az októberi fővárosi választások után az egyik kommunista lapban ismét sürgették a Horthy Miklós út átnevezését.⁶² A javaslatot az FKT végül a novemberi parlamenti választások után fogadta el.⁶³ Ugyancsak a kormányzóról kapta a nevét a Tengernagy utca, amit később szintén átkereszteltek. Hasonló sorsra jutott a szélsőjobboldali mozgalomra emlékeztető, ám nevét nem arról kapó Nyilas utca is.⁶⁴

Az egész országban elkezdtek megszabadulni a Horthy- és részben a dualista korszakra emlékeztető további egykori politikusoktól, hírességektől, helyi földbirtokosoktól, arisztokratáktól, akik az új rendben a korábbi kizsákmányolást, elnyomást, illetve a németekkel való együttműködést jelképezték. Budapesten az első nagyobb változtatáskor közéjük került Darányi Kálmán, Gömbös Gyula, Tisza István, Wolff Károly, majd sor került Bangha Béla, Bethlen István, Hegedűs Sándor, Kaas Ivor, Tisza

merültek fel (a nemzetiszocialista Kémeri Nagy Imre, Juhász Andor, a Kúria volt elnöke, illetve Egan Ede, akinek emlékét a nyilasok ápolták).

⁶¹ A közigazgatási bizottság 1945. szeptember 18-i ülése. *Fővárosi Közlöny*, 1945/60. 628.

⁶² Bartók Béláról. *Szabadság*, 1945. október 10. 4.

⁶³ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1945. november 26-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.; Az FKT 1945. december 18-i tanácsülési jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 73. kötet, 23.; Új utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1946/5. 112–113.

⁶⁴ Új utcanevek. *Magyarország*, 1934. február 6. 6.

Kálmán, Tormay Cécile nevére is. A névsor később a fővárosban és vidéken is tovább bővült.

Szentesen alig fél évvel az első, csupán két utcát érintő változás után 1945 őszén az összes párt képviselőjéből álló bizottság javaslatára további 14 utcát neveztek át. A változtatások kizárólag „osztályszempont” alapján történtek: az egykori elnyomást képviselő arisztokraták, politikusok emlékét akarták eltörölni. Ám elég tágan értelmezték ezt a kört, így azok neve sem mindig maradhatott, akiknek a település egyébként sokat köszönhetett. Egy képviselő hiába javasolta a város fejlesztéséért sokat tevő egykori alispánról elkeresztelt utca nevének megőrzését, a polgármester szerint az illető „úgy eljátszotta mind a magyar nemzet, mind pedig Szentes város életében a szerepét, hogy ezt a kérdést még szavazásra sem teszem fel”. A politikai légkör változását jelzi, hogy a Lakos Imre utca év elején visszaállított nevét ismét módosították. A volt polgármesterrel szemben nem hoztak fel semmilyen érvet, nevének eltüntetésével az ellenállási mozgalom egyik mártírjának biztosítottak reprezentatív helyet.⁶⁵ Az új utcaneveken kizárólag személyeket örökítettek meg csakúgy, mint például Kiskunfélegyházán, ahol ugyanebben az évben 18 hasonló változásra került sor.⁶⁶

Szolnokon az 1914-ben hősi halált halt Horthy Szabolcs főispánt is a „fasiszták” közé sorolták, valószínűleg azért, mert a kormányzó testvére volt. Ugyanitt az 1900-ban elhunyt Scheftsik István polgármester „bűne” pedig az lehetett, hogy egyik unokája fehérkülönítményes tiszt volt 1919–1920-ban.⁶⁷ Távollabbi korszakok hírességeit is ebbe a csoportba sorolhatjuk: a „Dózsagyilkos” Werbőczy vagy a parasztfelkelés leverése után a mohácsi csatát „elszabotáló” Szapolyai János egyaránt az osztályharcra, az elnyomásra emlékeztettek.⁶⁸ Kivételként viszont feljegyezhet-

⁶⁵ Az 1945. szeptember 21-i képviselő-testületi ülés jegyzőkönyvét idézi: BARTA László–PÁHI Ferenc: I. m. 49–53.

⁶⁶ Új utcanevek. *Félegyházi Hírek*, 1946. június 11. 1.; FEKETE János: *Kiskunfélegyháza utcanevei*. Kiskunfélegyháza Város Önkormányzata, Kiskunfélegyháza, 2001. 56.

⁶⁷ CSER Géza: *Szolnok város utcanevei. Helytörténeti adattár*. Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szolnok, 1993. 13.

⁶⁸ P.: Debrecen és az utcanevek. *Néplap*, 1946. november 17.

jük a pápai esetet, amikor 1945 nyarán Apponyi Albertre neveztek át egy utcát.⁶⁹

Országszerte átkereszteltek olyan „militarista szellemű” és a „régirendre” utaló utcaneveket, mint a Százados utca, Szurony utca, Honvéd utca, Tüzér utca, Csendőr tér, Levente utca, Mars tér vagy a Vitézek tere,⁷⁰ de több helyen az első világháborúban részt vevő helyi ezredekre utaló nevek is erre a sorsra jutottak.⁷¹ Sopronban a leventemozgalom köszöntéséről elnevezett Szébb jövőt utca nevét is megváltoztatták.⁷² Budapesten az egykori vörösteror áldozataira emlékeztető nevektől is megszabadultak. Ezek közé tartozott a Vértanúk tere, a Návay Lajosról, a három „csendőrvértanúról”,⁷³ valamint a Tanácsköztársaság idején zajlott „monitorlázás” két áldozatáról elnevezett utca.⁷⁴

Az egykori uralkodókra, különösen a Habsburg-dinasztiára emlékeztető nevek ugyancsak a letűnt világot idézték. A kommunisták központi lapjában egy szerző már 1945 áprilisában panaszkodott: „Vilmos császár, Károly király, meg Andrássy neve még döfi a szememet.”⁷⁵ Szombathelyen is amiatt háborgott egy újságíró, hogy „a magyar élet fejlődését évszázadokra gúzsba kötő álnok Habsburg-rendszer idegenfajú és lelkű képviselőinek” nevét még nem távolították el az utcanévtáblákról.⁷⁶

Budapesten erre a sorsra jutott Ferenc József és felesége, Erzsébet, IV. Károly és felesége, Zita, Rudolf trónörökös és felesége, Stefánia, Sándor főherceg, Ludovika (a Ludoviceum katonai akadémia alapítója), valamint Zsigmond király és a német Vilmos császár is. A Király utca nevét eredetileg egy fogadóról kapta,

⁶⁹ Tanuljunk meg az utcák új neveit. *Pápai Néplap*, 1945. július 22. 3.

⁷⁰ Ez már korán felmerült: Megváltozik hetven-nyolcvan utcanév. *Szabadság*, 1945. június 7. 2.

⁷¹ Mint Debrecenben a 3-as honvéd utca, a 39-es gyalogezred utca, a 2-es honvéd huszár utca. Debrecen város közgyűlése. *Debreczen*, 1945. augusztus 15. 2. Szombathelyen a 18-as Honvéd út neve változott meg. Új nevet kap néhány szombathelyi utca. *Szabad Vas megye*, 1946. június 1. 3.

⁷² Új utcanevek Sopronban. *Sopron megye*, 1947. augusztus 28. 2.

⁷³ Borhy Sándor, Fery Oszkár, Menkina János.

⁷⁴ Csicsery László és Máhr Jenő.

⁷⁵ ULTSCH Géza: Változtassák meg az utcaneveket! *Szabad Nép*, 1945. április 14. 2.

⁷⁶ B. G.: A letűnt világ. *Szabad Vas megye*, 1945. november 13. 1.

ám Hollós Korvin Lajos író számára 1946 tavaszán az addigra már megváltoztatott államformára utalt. Véleménye szerint erre „sincs már szükségünk”.⁷⁷ A név ekkor még maradhatott – nem úgy, mint például Újpesten, Szentendrén vagy Pécssett, ahol átnevezték a Király utcát.⁷⁸ Szegeden a Korona utca, míg Budapesten az ugyancsak a királyságra emlékeztető Koronaőr utca neve tűnt el. Talán szintén ezzel magyarázható, hogy Makón a Király utca mellett a Bécsi utca nevét is megváltoztatták.⁷⁹

A kommunista pártvezetés ügyelt arra, hogy a szocializmusra való áttérés során ne szakadjon meg a „nemzeti hagyományfolytonosság”. Felismerték „a történeti hagyomány különösen nagy jelentőségét az örökölt magyar politikai kultúrában”.⁸⁰ A kommunista pártok a többi közép-európai országban is hasonlóképpen mozgalmuk hazafias jellegét kívánták kidomborítani. Ennek érdekében a nemzeti hagyomány elemeinek beépítésével igyekeztek használható múltat létrehozni.⁸¹ Ideológusaik a korábbi nemzeti történelmi narratíva radikális változatát sulykolták. Ebben a népi küzdelmekkel, a függetlenségi harcokkal, a dicső múlttal és annak nagyszerű hőseivel való azonosulás mellett az idegenellenes érzelmek felkorbácsolása is kiemelt szerephez jutott. A kommunisták Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon egyformán szorgalmazták a németek kitelepítését.

A háború utáni németellenesség nevében kérték a német hangzású nevek vagy németből fordított „értelmetlen” nevek elhagyását, valamint a több településen még létező kétnyelvű feliratok eltávolítását is. Budapesten már az első változtatá-

⁷⁷ HOLLÓS KORVIN Lajos: Még egy kicsi Zichy. *Szabadság*, 1946. április 28. 6.

⁷⁸ Új utca elnevezések Pécssett. *Dunántúli Népszava*, 1945. augusztus 1. 2.; PESTI János: *Pécs utcanevei 1554–2004*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2013. 478.; PETHŐ Zsoltné NÉMETH Erika: *Szentendre utcanevei*. Szentendrei Könyvtár–Művelődés Jogáért Alapítvány–Pest Megyei Könyvtár, Szentendre–Budapest, 1996. 19.; Új utcanevek. *Független Nemzet*, 1946. október 12. 3.

⁷⁹ Közöljük a megváltozott utcaneveket. *Makó és Vidéke*, 1947. április 18. 4.; Egy kis tájékoztató az új utcanevekről. *Makói Népiújság*, 1947. április 18. 2.

⁸⁰ SZABÓ Miklós: Magyar nemzettudat-problémák a huszadik század második felében. In: Uő: *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986. Válogatott tanulmányok*. Atlantis Program, h. n., 1989. 230.

⁸¹ APOR Balázs: *Láthatatlan tündöklés. Rákosi Mátyás kultusza a sztálinista Magyarországon (1945–1956)*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2022. 130.

sok alkalmával eltüntették a Német, Berlin, Vilmos császár és Mackensen nevet is az utcatáblákról.

A gyökeresen megváltozott politikai helyzetben egy kiscgazda hetilapban a Sváb-hegy nevének megváltoztatását követelték: a „főváros legszebb pontján még mindig ez a csúnya név éktelenkedik”, amely úgymond a német megszállás idején ott székelő Gestapo rémtetteire is emlékeztetett, ezért javasolták átkeresztelését Szabadság-hegyre.⁸² „Miért kell ezeknek a szürke német polgároknak ilyen alaptalan népszerűséget biztosítani? Miért kell a sváb neveket ily mélyen belevésni a budapestiek könnyen tanuló emlékezetébe?” – kesergett egy másik cikk szerzője.⁸³

Ugyanennek a kampánynak a részeként már 1945 nyarán más nevet kapott a Karpfenstein utca, valamint a német nevek szó szerinti fordításával létrejött Örömvölgy utca, Tavaszmező utca és Pacsirtamező utca. A sajtó által szintén kifogásolt Rumbach Sebestyén utca vagy Wurm utca ekkor még (utóbbi 1947-ig) megtarthatta nevét.⁸⁴ 1947-ig megmaradt a Klebelsberg utca neve is,⁸⁵ bár esetében az akkori módosítást több ok összefonódása magyarázhatja (a név idegen hangzása, hosszúsága mellett az ismert konzervatív politikus személye vagy éppen a korábbi név, a Hold utca felelevenítése is). Visszatérve 1945 nyarára, a sajtóban örömmel nyugtázták, hogy az utcanevekben is megtörtént a „germán és labanc kísértetek” emlékeinek eltörlése, helyükön pedig „demokráciánk vértanúinak nevei ékeskednek.”⁸⁶

1945. november végén arról döntöttek, hogy a Nürnberg utca kapja vissza régi nevét (Ilka utca), ám hamarosan az utcaelnevezési bizottság egy tagja figyelmeztetett rá, hogy a korábbi elnevezés viszonzásként történt, miután a német városban utcát neveztek el Budapestről, ami a két település kapcsolatára,

⁸² Fényszóró. *Demokrácia*, 1945. június 4. 2.

⁸³ K. J.: A sváb idők. *Demokrácia*, 1945. június 4. 6. Lásd még a kommunisták lapjában is: Hírek. *Szabad Nép*, 1945. június 6. 4.; Utcanévek. *Szabad Nép*, 1945. június 19. 6.

⁸⁴ Megváltozik hetven-nyolcvan utcanév. *Szabadság*, 1945. június 7. 2.; Utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1945/44. 467.

⁸⁵ A legújabb utcanévváltoztatások. *A Reggel*, 1947. május 19. 8.; Új utcanevek. *Friss Újság*, 1947. december 4. 5.

⁸⁶ F. RACZ Kálmán: Szittyta és Honolulu. *Szabadság*, 1945. július 7. 4.

és Dürer magyar származására is emlékeztetett.⁸⁷ Az 1929-ben adott név így még néhány évig maradhatott.⁸⁸ Nem úgy Gyulán, ahol már ekkor meg kellett változtatni a Nürnbergi utca nevét, amely ott is a szomszédos Ajtósról származó Dürerre utalt.⁸⁹

A németek kollektív bűnössé nyilvánítása ugyanis nem csupán a fővárosban, de vidéken is alkalmat nyújtott a rájuk utaló utcanevekkel, a kétnyelvű feliratokkal való leszámolásra. Gyulán ugyanekkor módosították a Harruckern tér, a Klebelsberg Kunó utca, a Wenckheim család három tagjáról elnevezett utcák, és a Schriffert József utca nevét is.⁹⁰ Bonyhádon a nemzeti bizottság 1945 nyarától hozott határozatokat a német nyelvű cégtáblák, majd a „német hangzású” utcanevek eltávolításáról. Ebből az alkalomból például Marhauser Imre, Forberger László vagy Dr. Eibach Kornél helyét az új rendszer példaképei vették át.⁹¹

Sopronban a kitelepítéssel együtt követelték a város külső képiének magyarrá tételét, hiszen „a betolakodó németiség a maga erőszakoskodásával rányomta bélyegét a városi utcanevekre”. Ezek magyarosításával pedig „véggépp megszabadulunk a német erőszakkal ránk kényszerített nevektől is”. 1946 tavaszán és nyarán a város egykori jeles polgárai mellett közéjük sorolták például Klebelsberg Kunót, de még a Pejacevics és a Festetics

⁸⁷ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1945. november 26-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.; Közmunkatanácsi hírek. *Magyar Nemzet*, 1945. december 16. 3.; Az FKT 1945. december 18-i ülésének jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 73. kötet, 24–25. Az Ilka utca korábbi átnevezéséről lásd az FKT 1929. november 29-én kelt 13.526/1929. számú határozatát. Új utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1929/99. 2583.

⁸⁸ Az Ilka utca nevét végül hat évvel később állították vissza. Új utcanevek a fővárosban. *Világosság*, 1951. november 10. 1.; RÁDAY Mihály (szerk.): *Budapesti utcanevek A–Z*. Corvina Kiadó, Budapest, 2013. 300.

⁸⁹ A Dürer nevét viselő utcanév viszont maradhatott. 1963-ban egy névtelen utcát neveztek el ismét a német városról. NAGY Ilona: I. m. 24., 36., 40. Eközben Nürnbergben 1928 óta létezett (és máig őrzi nevét) az Ajtosi utca (Ajtoschstrasse), a Gyulai utca (Gyulaer Strasse), a Budapesti utca (Budapester Strasse) és a Budapest tér (Budapester Platz). Magyar utcanevek Nürnbergben Dürer emlékére. *Kassai Ujság*, 1928. július 22. 5.

⁹⁰ NAGY Ilona: I. m. 35–36.

⁹¹ GONDA Gábor: *Kitaszítva. Kényszermigráció, nemzetiségpolitika és földreform németek által lakott dél- és nyugat-dunántúli településeken 1944–1948*. Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2014. 292.

családot is.⁹² A következő év elején a helyi szociáldemokrata lapban örömmel állapították meg, hogy „már szemmel láthatóan beállott” a város „reményteljes magyarosodási folyamata”: eltűntek az „otromba” kétnyelvű táblák. „Sopronban, mint magyar városban, csak magyarul nevezhetik el az utcákat, mert gyökeret vert itt ezeréves nemzetünk, és eredményeinkért a történelem folyamán alaposan megfizettünk.”⁹³

Miskolcon a diósgyőri vasgyár munkásai a gyártelep német vonatkozású utcaneveinek a magyar munkásmozgalom hőseiről való átnevezését sürgették.⁹⁴ Debrecenben 1948-ban változtattak meg több németes hangzású utcanevet (Arnold utca, Emerich utca, Német utca, Rudolf utca). Még a Nyugati utca is a „névtisztogatás” áldozatául esett. Neve ugyan fekvésére utalt, így leírónak tekinthetjük, de a vizsgált időszak végén már a kárhóztatott kapitalista Nyugatra utalhatott.⁹⁵

Ugyanakkor nem mindenütt érvényesült maradéktalanul az „idegenek” elleni fellépés. Budapesten például visszakapta nevét a cseppet sem magyaros hangzású Falk Miksa és Wahrmann utca, míg teret neveztek el Kammermayer Károlyról, utcát Schönherz Zoltánról, Stromfeld Aurélról vagy Beck Ö. Fülöpről.

Sok helyütt a Horthy-korszak legjellegzetesebb utcaneveit is eltörölték. A Trianonban elveszített területekre, településekre, folyókra, országrészekre emlékeztető számos irredenta utcanév közül eltűnt például Budapesten a Siménfalvi utca, Salgótarjánban a Fiumei utca, az Iglói út és a Felvidéki tér, Debrecenben a Kalotaszegi utca, a Kassai út és a Nagyváradi út.⁹⁶ Budapesten

⁹² Miért késik az utcanevek átkeresztelése és a német cégtáblák eltüntetés-e? *Új Sopron*, 1945. május 13. 3.; A történelmünk és népünk nagyjairól nevez-zük el az utcákat. *Soproni Újság*, 1946. március 21. 2.; gy: Dobner, Prizomán, Klebelsberg és a többiek... avagy néhány szó a soproni utcanevek revíziójáról. *Soproni Világosság*, 1946. június 24. 2.

⁹³ Mégis magyarosodik Sopron! *Soproni Világosság*, 1947. január 2. 2.

⁹⁴ A diósgyőri munkások a német utcanevek ellen. *Szabad Magyarország*, 1946. november 16. 3.

⁹⁵ SZABÓ Viktor: I. m. 191–204.

⁹⁶ MOLNÁR Pál: I. m. 280.; HLAVACSKA Edit: *Salgótarján utcanevei. Névtár és rendszertani vizsgálat*. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1989. 68–69., 72.; Debrecen város közgyűlése. *Debreczen*, 1945. augusztus 15. 2.

e neveket nagyrészt az akkori külső kerületek még névtelen utcáiban alkalmazták, így nem bírtak kiemelt szimbolikus jelentőséggel. Vidéken azonban gyakran jóval feltűnőbb helyen voltak, így ott gyakrabban módosították őket.

Debrecenben a „revizionista idétlenkedések” korszakát felidéző Lord Rothermere nevének eltávolítását is kérték az utcanévtáblákról.⁹⁷ Az angol arisztokratát azért örökítették meg sok helyen, mert a két világháború között kiállt a magyarok határmódosítási igényei mellett. A róla elnevezett utcák nevét e miatt változtatták meg a civisvárosban, Székesfehérváron, Kiskunfélegyházán vagy Hódmezővásárhelyen.⁹⁸ Budapesten központi fekvése ellenére viszont még évekig maradhatott a Rothermere utca. Újpesten létezett Revízió utca, amit 1946-ban átneveztek.⁹⁹ Kecskeméten a Nagymagyarország út nevééről vélték úgy, hogy nem felel meg az „új, demokratikus Magyarország politikai irányelveinek, mivel sérelmes lehet a velünk szomszédos nemzetekre”.¹⁰⁰

Az úgynevezett klerikális reakció elleni fellépésre, egyúttal például számos szentre, a vallásosságra emlékeztető utcanév eltörlésére csupán néhány évvel később került sor. Kivételként említhetjük Pápa példáját, ahol az Assisi Szent Ferenc utca nevét változtatták meg, ám nem ideológiai okokra, hanem a név nehéz kiejtésére hivatkoztak.¹⁰¹ Ugyanakkor Sopronban például új névként jelent meg 1947 nyarán a Szentháromság tér.¹⁰²

Az országos átnevezési hullám során nem csupán tiszteleti neveket változtattak meg, amennyiben esetleg kevés volt a régi

⁹⁷ P.: Debrecen és az utcanevek. *Néplap*, 1946. november 17.

⁹⁸ Debrecen város közgyűlése. *Debreczen*, 1945. augusztus 15. 2.; KOPASZ Gábor: A népi demokratikus viszonyok kialakulása és fejlődése Székesfehérvárott (1945–1948). *Fejér Megyei Szemle*, 1975/1. 40.; DÖMÖTÖR János: Vásárhely utcanevei (Történeti áttekintés). In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1971. 1. Szeged, 1971. 103.; Apróhirdetések. *Félegyházi Kisgazda*, 1948. július 4.

⁹⁹ Új utcanevek. *Független Nemzet*, 1946. október 12. 3.

¹⁰⁰ Kecskemét 1945. augusztus 31-i városi közgyűlési jegyzőkönyvét idézi ERDÉLYI Erzsébet: A politikum térhódítása a kecskeméti utcanevekben. In: SZABÓ Attila (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 20*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2005. 196.; MOLNÁR Pál: I. m. 280.

¹⁰¹ Tanuljuk meg az utcák új neveit. *Pápai Néplap*, 1945. július 22. 3.

¹⁰² Új utcanevek Sopronban. *Sopronmegye*, 1947. augusztus 28. 2.

világra emlékeztető utcanév, akkor is helyet kellett szorítani a „demokrácia hőseinek” – ilyenkor gyakran a régi, spontán keletkezett, a jelölt hellyel kapcsolatban álló természetes vagy díszítő utcanévek estek áldozatul. Ezzel tovább nőtt a személyekre emlékeztető utcanévek száma, és fokozódott az utcanévanyag egyhangúsága.

Budapesten már a legelső alkalommal megszüntették az Aréna út és a Rózsa utca nevét. Ezeket később számos hasonló követte: a Fecske utca, a Kender utca, a Magdolna utca, az Ilona utca, a Lenke tér, a Tátra utca, a Liget tér, az irányjelölő Visegrádi utca vagy a leíró Eskü tér, a Margit körút, a Margit rakpart, a Vigadó tér vagy a Phönix utca. Miután 1945-ben a Vámház körutat visszanevezték, egy évvel később ismét módosították a nevét – harminc év alatt harmadszor is aktuálpolitikai szempontok alapján.¹⁰³

Sopronban többek között a Kőfaragó tér vagy az Ógabona tér átnevezését követelték a „demokráciának megfelelő” nevekre.¹⁰⁴ Szentendrén a Budai út, a Daru tér és a Futó utca, míg Kaposvárott a Pécsi utca és a Marhahajtó út nevét változtatták meg.¹⁰⁵ Szegeden az irányjelölő Gyertyámosi utca vagy a Vám tér is az átnevezési láz áldozatául esett.¹⁰⁶ Hasonló példákat jegyezhetünk fel Gyuláról vagy Csongrádról.¹⁰⁷ Kecskeméten a „demokrata ellenes személyek” nevét viselők mellett „színtelen

¹⁰³ Először 1915-ben Ferdinánd bolgár cár, majd 1942-ben Horthy István, 1946-ban pedig Tolbuhin marsall nevét vette fel – de mindháromszor visszanyerte első nevét.

¹⁰⁴ Érthetetlen. *Soproni Világosság*, 1946. augusztus 26. 3. és 1946. október 21. 4.

¹⁰⁵ PETHŐ Zsoltné I. m. 19.; A sárvári nemzeti bizottság 1945. április 13-i ülésének jegyzőkönyve. I. m. 507–508.; RÉCSEI Balázs: I. m. 267–268.

¹⁰⁶ Utcanévek. *Szegedi Népszava*, 1945. június 23. 1.; Berlíni körút helyett Moszkvai körút, Rudolf tér helyett Roosevelt tér, Horthy Miklós utca helyett Dózsa György utca. *Délmagyarország*, 1945. június 2. 3.; Az új utcaelnevezések. *Szegedi Népszava*, 1945. június 26. 2.; PÉTER László: I. m. 42.

¹⁰⁷ Gyulán eltűnt például a Templom utca, a Kórház utca, a Kulcs utca, vagy a Hold utca neve. NAGY Ilona: I. m. 36–37.; Csongrádon a Nagymező utcát nevezték át. Juhász Gyula-, Móra-, Dankó-utca Csongrádon. *Szegedi Kis Újság*, 1947. március 27. 3.

és jellegtelen”, régi nevű utcákat kereszteltek át hírességekre.¹⁰⁸ Szombathelyen a változtatások fele leíró vagy díszítő utcaneveket érintett.¹⁰⁹ Cegléden pedig 1946 nyarán kizárólag ilyeneket számoltak fel az új hősök kedvéért.¹¹⁰

Ugyanakkor ritkán fordult elő, hogy névtelen közterületeket neveztek el.¹¹¹ Ezeket a többnyire külső területeken található utcákat, tereket valószínűleg nem tartották méltónak a megörökítésre váró nagyságokhoz, hősökhöz. Időnként olyan érthetetlen lépésre is sor került, mint Budapesten az 1848-as márciusi ifjú Bulyovszky Gyula vagy az egykori megyei főjegyző és író Dalmady Győző nevének eltüntetése.

Megadni a „demokratikus karaktert” az utcák új névjegyzékének

Az új utcaneveket a korszakban elsősorban az emlékezetpolitika eszközeinek tekintették, azokkal fontos üzeneteket kívántak közvetíteni. A „sötét” múlttal való leszámolás mellett legalább annyira fontosnak számított ugyanis az újonnan berendezkedő rendszer saját hőseinek bemutatása. Sárovaron és Gyulán listát állítottak össze a javasolt névadókról. Az előbbi rövidebb volt, a magyar parasztmozgalmak és a magyar kultúra 11 képviselőjének nevét vonultatta fel.¹¹² Az utóbbi 68 tetele túlnyomórészt személyneveket tartalmazott. Első négy helyére Marx, Engels, Lenin és Sztálin került, akiket a proletár internacionalizmus szellemében a „baráti” népekre utaló nevek,¹¹³ hat magyar munkásmozgalmi mártír, majd a „partizán” és a Vörös Hadsereg fo-

¹⁰⁸ Mezei utca, Kápolna utca, Burga utca, Festő utca, Forrás utca. Új utcanevek. *Kecskeméti Hírek*, 1947. január 28. 2.; ERDÉLYI ERZSÉBET: I. m. 195–196.

¹⁰⁹ Eltűnt például a Csillag utca, Dél utca, Hajnal utca, Harmat utca, Hold utca, Kert utca, Plébánia utca, Rét utca stb. Új utcanevek Szombathelyen. *Szabad Vasmegye*, 1947. április 24. 2.

¹¹⁰ Így a Szekfű utcából lett Marx utca, vagy a Műhely utcából József Attila utca. Városi Közgyűlés. *Cegléd*, 1946. június 2. 1.

¹¹¹ Budapesten így jött létre a Kammermayer Károly tér (az ő nevét korábban utca viselte) és a Szabó Ervin tér.

¹¹² HORVÁTH FERENC: Az élet megindulása – dokumentumok 1945-ből I. *Vasi Szemle*, 1970/4. 507–508.

¹¹³ Balkán, román, bolgár, lengyel, jugoszláv.

galmak követték. Végül magyar történelmi és irodalmi személyiségek, parasztvezérek sora zárta a listát.¹¹⁴

1945 során Budapesten elsősorban magyar munkásmozgalmi mártírokat, a jobboldali erőszakszervezetek és a holokauszt áldozatait örökítették meg. Az első alkalommal, 1945 áprilisában adott új utcanevek 74%-a nekik állított emléket;¹¹⁵ amennyiben az egész évet vesszük figyelembe, ez az arány 65%. Túlnyomó részük a második világháborúban veszítette életét, többségükkel alig néhány hónappal korábban végeztek a nyilasok. E csoportba sorolhatók volt országgyűlési képviselők (mint a kisközgazda Bajcsy-Zsilinszky Endre vagy a szociáldemokrata Kabók Lajos), kommunista aktivisták (Rózsa Ferenc, Ságvári Endre, Schönherz Zoltán, Józsa Béla), szociáldemokrata politikusok és mozgalmárok (Mónus Illés, Knurr Pálné, Karácsony Sándor, Gergely Győző). Voltak köztük honvédtisztek (mint Kiss János, Tartsay Vilmos, Nagy Jenő), egy esperes (az ellenállási mozgalomban részt vevő Kálló Ferenc) és művészek is (mint Farkas István festő, Szabó Ilonka opera-énekesnő). Az 1931-es biatorbágyi merénylet kitervelésével megvádolt és kivégzett két kommunista, Fürst Sándor és Sallai Imre két párhuzamos utca névadójává vált. A kommunizmus ügyéért a spanyol polgárháborúban életét vesztő Zalka Máté íróról ugyancsak utcát neveztek át.¹¹⁶

A Mártírok útja elnevezéssel a fasizmus összes áldozatára kívántak emlékezni, hiszen sokukat éppen ott (akkori és mai néven a Margit körúton) hurcolták a katonai törvényszékre, majd végezték ki a fogház udvarán.¹¹⁷ A magyar függetlenség ügyéért életükkel adózók kultuszát jelzi, hogy a Sváb-hegyet Vértanúk hegyére (is) akarták átnevezni, végül a fővárosi közgyűlés a pol-

¹¹⁴ NAGY Ilona: I. m. 33–36.

¹¹⁵ Amennyiben Budai Nagy Antalt és Dózsa Györgyöt is közéjük soroljuk, az arány 84%.

¹¹⁶ Az új utcanevek. *Kossuth Népe*, 1945. augusztus 3. 2.; Egyes utcanevek megváltoztatása... *Magyar Közlöny*, 1945. augusztus 12. 7.; Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1945. november 26-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.; Az FKT 1945. december 18-i tanácsülési jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 73. kötet, 23.; Új utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1946/5. 113.; Új utcanevek a fővárosban. *Néplap*, 1945. november 29. 3.; Közmunkatanács hírek. *Magyar Nemzet*, 1945. december 16. 3.

¹¹⁷ A mártírok korabeli kultuszáról: Martin MEVIUS: I. m. 191–212.

gármester előterjesztése és rendelete alapján „a magyar szabadságért folytatott és az 1945. évben diadalra jutott küzdelem emlékére” Szabadsághegynek, a Kis-Sváb-hegyet pedig „a magyar gondolatszabadság nagy vértanújáról” Martinovics-hegynek nevezte el.¹¹⁸ Ugyancsak a fővárosi közgyűlésben vetették fel kisgazda politikusok a Bécsi út egy részének Szenvedések útjára való átnevezését, valamint az Ellenállás tér elnevezését is, ezek azonban nem valósultak meg.¹¹⁹

Az 1920-ban a fehérterror áldozatául esett két szociáldemokrata újságíró, Somogyi Béla és Bacsó Béla, valamint a kivégzett kommunista Lévai Oszkár ugyancsak az elsők közt váltak utcanévadókká a fővárosban 1945-ben. A Tanácsköztársaság emlékezte azonban kommunista berkekben ekkoriban tabutémának számított.¹²⁰ Annak bukása után a Szovjetunióba menekült magyar kommunisták közül sokan váltak a sztálini tisztogatás áldozataivá, így ezekben az években sem Kun Béla, sem a Tanácsköztársaság nevét nem viselhette utca Magyarországon.

A szabadság ügye vértanúinak sorát sok évszázadra visszamenőleg tartották számon. A parasztfelkeléseket vezető Budai Nagy Antal, Dózsa György, Esze Tamás, a paraszti származású Táncsics Mihály vagy az agrármozgalmak élén álló Áchim András¹²¹ és Szántó Kovács János egyben az úgymond évszázadok óta vívott osztályharcra is emlékeztettek. Egerben

¹¹⁸ A polgármester 222.397/1945–XI. sz. rendeletét lásd: *Fővárosi Közlöny*, 1945/38. 405.; A fővárosi közgyűlés 1945. augusztus 29-i ülésének jegyzőkönyve. In: *Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága által az 1945. évben tartott közgyűlések jegyzőkönyvei*. Budapest, 1945. 391.; A fővárosi közgyűlés 1945. augusztus 29-i ülése. *Fővárosi Közlöny*, 1945/55. 561.; PÉCZELY Béla: A Vérmezőtől a Martinovics-hegyig. *Budapest*, 1945/1. 23.; Fényszóró. *Demokrácia*, 1945. július 8. 2.

¹¹⁹ Vészi Gyula indítványa: Az 1946. június 26-i közgyűlés. *Fővárosi Közlöny*, 1946/30. 792.; Az 1946. július 3-i közgyűlés. *Fővárosi Közlöny*, 1946/31. 851.; Zeőke Pál javaslata: A fővárosi közgyűlés 1947. évi július 25-i ülése. *Fővárosi Közlöny*, 1947/35. 906.

¹²⁰ Erről részletesebben: APOR Péter: *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 29–60.

¹²¹ A békéscsabai parasztpolitikust éppen (Bajcsy-)Zsilinszky Endre és öccse lötte agyon. Ezért nem viseli máig sem Bajcsy-Zsilinszky Endre nevét békéscsabai utca.

1945 februárjában az első két utcanév-változtatás Dózsa és Táncsics nevét örökítette meg.¹²² Budapesten az első átnevezéskor szintén utcanévvel tisztelték meg többüket, de vidéken különösen népszerűekké váltak: nevük rengeteg településen került az utcanévtáblákra Békéscsabától Kaposvárig, Sárvártól Orosházáig vagy Szegedtől Salgótarjánig. A Vértanú tér elnevezést is több helyen használták. Nem csupán egyes áldozatokra, de akár azok nagyobb csoportjára is emlékezhettek ilyen módon, mint például Pápán, ahol a Devecseri vértanúk útja nevet adták.¹²³ Táncsics egyben az újkori forradalmakat testesítette meg, és népszerűnek bizonyult Martinovics Ignác is, hiszen például Kossuth vagy Petőfi nevét már korábban is sok helyen viselte köztér.

A névadásoknál felhasznált kevésbé ismert személyeket, köztük a háború végén elhunyt több, nagyrészt munkásmozgalmi mártírt a széles közvélemény számára az „Akikről a demokrácia Budapesten utcát nevezett el” című ismeretterjesztő cikk mutatta be a *Pesti kalendárium* című kiadványban.¹²⁴

Időnként nem csupán a vértanúkról elnevezett utcák száma, de azok elhelyezése is figyelemre méltó. A fővárosban például Pesten és Budán is nagy forgalmú, központi útvonalakat neveztek el róluk: egymás meghosszabbításában haladt a Somogyi körút és a Bajcsy-Zsilinszky Endre út, míg a Mártírok útja ugyancsak fontos szerepet töltött be a város vérkeringésében.

Miután 1945-ben 24 budapesti utcát neveztek át mártírokról, az utcaelnevezési bizottságban Pásint Ödön a névallomány védelmében azt indítványozta, hogy ezt ne egyenként tegyék, hanem inkább a Mártírok útján helyezzenek el „kálvária-szerűen” emléktáblákat.¹²⁵ Bár a javaslat nem valósult meg, a következő két évben jóval kevesebb hasonló névvel találkozunk az új utcanevek közt. Mindezzel együtt még az FKT által kezdeményezett

¹²² SZÉCSKÓ Károly: I. m. 108.

¹²³ Tanuljunk meg az utcák új neveit. *Pápai Néplap*, 1945. július 22. 3.

¹²⁴ Meglepő módon közéjük került József Attila is. Akikről a demokrácia Budapesten utcát nevezett el. In: KÁRPÁTI Aurél (szerk.): *Pesti Kalendárium* 1946. „Budapest” Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, h. n., é. n. 153–159.

¹²⁵ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. május 18-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.

utolsó átnevezések alkalmával is felhasználták például Gál Benő, a szobrász Beck Ö. Fülöp és Radnóti Miklós nevét.¹²⁶

Radnóti és Beck, valamint a már említett Gergely Győző író, Farkas István és Szabó Ilonka nem csupán az előző rendszer áldozatai voltak, hanem az utcatáblákon megjelenő írók, művészek csoportjába is sorolhatjuk őket. Az ekkor már sok helyen megörökített Petőfi mellett különösen Ady Endre és József Attila nevével találkozunk gyakran. Utóbbiakról Budapesten a legelső adandó alkalommal utcát neveztek el, és vidéken is számtalan helyen követték e példát. Ők hárman azért lehettek különösen népszerűek, mert forradalmárköltőknek minősültek. A fővárosban 1945 végéig összesen kilenc művész nevét vette fel egy-egy utca (az összes új utcanév közel egynegyede), és a későbbiekben is születtek hasonlóak.

Egy kommunista lap beszámolója szerint alig két héttel Bartók Béla halála után, 1945 október közepén a XI. kerület „demokratikus ifjúsága” kezdeményezte a Horthy Miklós út átnevezését a zeneszerző nevére.¹²⁷ A javaslatot az FKT november végén fogadta el, egyúttal további művészeknek állítottak emléket.¹²⁸ A kormányzó nevét viselő út, körtér és sétány Bartók, Móricz Zsigmond és Babits Mihály nevét kapta, míg a Bethlen István sétányt Tóth Árpád sétányra nevezték át, azaz a Horthy-korszak fő politikusai nevétől való megszabadulást az akkori közelmúltban elhunyt művészek megörökítésével kötötték össze. A helyi ciszterciak néhány hónappal később hiába kérték a körtér elnevezését Szent Imréről, akinek szobra állt ott, az FKT nem kívánta ismét megváltoztatni a nevet.¹²⁹

A rendszerváltás nyomán új irodalmi-művészi kánont kívántak érvényesíteni, egyben elismerve a század első évtizedeinek kiemelkedő alkotóit is. A fővárosban a további írókon (mint Bródy

¹²⁶ Új utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1948/11. 79.

¹²⁷ Bartók Béláról. *Szabadság*, 1945. október 10. 4.

¹²⁸ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1945. november 26-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.; Az FKT 1945. december 18-i tanácsülési jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 73. kötet, 23.; Új utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1946/5. 112–113.

¹²⁹ Budapest Szent Imre-városi Ciszterci Rend 1946. január 18-án kelt levele az FKT-nek, valamint az FKT válasza. BFL II.1.c. Általános iratok. 76. d. 1838.

Sándor, Kiss József vagy Kosztolányi Dezső) túl még festők is (Derkovits Gyula, Rippl-Rónai József, Kernstok Károly) ebben a megtiszteltetésben részesültek. Az egymással is gyakran szoros kapcsolatban álló író-művészek többé-kevésbé mindannyian a modern irányzatok hívei voltak, saját eszközeikkel a megújulást, a „régivel” való szakítást képviselték, így alkalmasnak tűntek arra, hogy felvegyék őket az új korszak eszményei közé.

Feltűnő e kánon utcanevekkel történő megerősítése és kiegészítése Szombathelyen, ahol Ady, Balassi Bálint, Bartók, Babits, József Attila, Juhász Gyula, Katona József, Kosztolányi, Madách Imre, Móricz, Reviczky Gyula, Szabó Dezső, Szinyei Merse Pál, Tóth Árpád, Vajda János nevét is felhasználták.¹³⁰ Figyelemre méltó, hogy vidéki települések mellett¹³¹ mindez határon túl is megtörtént, ahol már 1944–1945 során neveztek el utcákat, például Bartókról Szatmárnémetiben, Babitsról Marosvásárhelyen vagy Móriczról Kolozsváron.¹³²

Ugyancsak felbukkantak a névtáblákon a szocialista-kommunista gondolkodók nevei. Elsőként Leniné, akiről Nyíregyháza kommunista vezetése a „szovjet állam iránti tiszteletből és a szovjet hadsereg küzdelmeinek ily módon való megbecsüléséből” már 1944 decemberében átkeresztelte a város egyik tereit.¹³³ A következő három évben viszont csupán néhány kisebb település követte e példát.¹³⁴ Marx neve gyakrabban fordult elő, és róla a nagyobb városokban, így Budapesten, Szegeden és Székesfehérváron is neveztek el utcát.¹³⁵ Szabó Ervinről elsőként

¹³⁰ Új nevet kap néhány szombathelyi utca. *Szabad Vasmegeye*, 1946. június 1. 3.

¹³¹ Bartók például Hódmezővásárhelyen, Sopronban és Pesterzsébeten, míg Móricz és Juhász Gyula Szegeden vált utcanévadóvá.

¹³² Malinovszky tábornagról teret neveztek el Kolozsvárt. *Világosság*, 1944. november 9. 2.; 70 utcát keresztelt újjá a városi tanács. *Szabad Szó (Marosvásárhely)*, 1946. február 21. 2.; BURA László: *Öt évszázad utcanevei. Szatmárnémeti (Satu Mare) (1500–2000)*. Szatmár Megyei Hírlap, Szatmárnémeti, 2007. 56.

¹³³ MEZŐ András: I. m. 28.

¹³⁴ Köztük Budaörs, Gádoros, Kunszentmárton és Monor.

¹³⁵ Továbbá például Budaörsön, Cegléden, Pestszentlőrincen, Soroksáron, Szombathelyen.

Pápán kereszteltek el utcát 1945-ben, Budapesten két évvel később lett egy tér névadója.¹³⁶

Összességében ezek az utcanevek azonban ekkor még viszonylag ritkán fordultak elő. Kivételt jelentett például Kiskunfélegyháza: itt Marx és Lenin mellett Engels nevét is viselte utca – utóbbi nevét jelen tudásunk szerint évekig egyedül itt viselte közterület a nagyobb hazai települések közül. Ugyanitt neveztek el Magyarországon elsőként utcát 1945 szeptemberében Rákosi Mátyásról, aki az egykori gróf Tisza István utca névadója lett.¹³⁷ Hamarosan néhány további kisebb településen is megjelent a kommunista pártfőtitkár neve.¹³⁸ Rákosi kultusza ekkor még kiépülőben volt, a pártközpontból nem érkezett felszólítás az ő nevének ilyen formán való megörökítésére, így valószínűleg néhány helyi kommunista pártszervezet buzgósága állt e jelenség hátterében. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a szomszédos államokban már több nagyvárosban és kisebb településen is viselte egy-egy közterület Rákosi nevét.¹³⁹

A náci megszállás alóli felszabadítás miatti köszönet kinyilvánítására is alkalmasak voltak az utcanevek. Az MKP Propaganda Osztálya már 1945 elején javasolta a Mussolini tér (vagyis az Oktogon) átnevezését Vörös Hadsereg térre. A gesztus a főváros lakosságának „felszabadítói” iránt érzett „háláját és szeretetét”

¹³⁶ Tanuljuk meg az utcák új neveit. *Pápai Néplap*, 1945. július 22. 3.; GÁRDONYI Jenő: A budapesti utcanevek revíziója. *Magyar Nemzet*, 1947. május 15. 6. Ebben az időben Kolozsváron is viselte utca a nevét.

¹³⁷ Új utcanevek. *Félegyházi Élet*, 1946. június 11. 1.; FEKETE János: I. m. 56., 156.

¹³⁸ Például Abony, Gádoros, Kistemplomtanya, Monor, Polgár. *Központi Értesítő*, 1945/11. 201.; Apróhirdetések. *Miskolci Hírlap*, 1946. július 3. 4.; Apróhirdetések. *Orosházi Hírek*, 1946. szeptember 8. 6.; Apróhirdetések. *Cegléd és Környéke*, 1947. június 22. 3.; Apróhirdetések. *Délmagyarország*, 1947. június 22. 8.

¹³⁹ Kolozsváron már 1944 novembere óta, amikor Rákosi még Moszkvában tartózkodott. Később Nagyváradon, Beregszászon, a délvideki Zentán, Horgoson, Kishegyesen, Kisoroszon, Muzslyán vagy Temerinben is neveztek el róla utcát. Malinovszky tábornagról teret neveztek el Kolozsvárt. *Világosság*, 1944. november 9. 2.; Előkészület a választásokra. *Vörös Zászló (Beregszász)*, 1945. december 20. 2.; Apróhirdetések. *Fáklya*, 1948. október 31. 12.; PEJIN Attila: *Zenta utcanévlexikona*. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 2003. 41.

fejezte volna ki.¹⁴⁰ Ugyanekkor az FKT-ben a kommunistákat képviselő Apró Antal is indítványozta valamely budapesti közter átnevezését Vörös Hadseregére.¹⁴¹ Erre a fővárosban még több mint egy évet kellett várni. Vidéken is sok településen kaptak ilyen nevet azok az útvonalak, amelyen a szovjet csapatok bevonultak.

E meghatározó esemény időpontjára is utcanévvel emlékeztek például Kaposváron és Kiskunhalason.¹⁴² Újpesten nem csupán a település, hanem az ország „felszabadításának” dátumát is így örökítették meg.¹⁴³ Ugyancsak a fasizmus felett aratott diadal tiszteletére nevezték el például Orosházán a Sztálingrád utcát és a Partizán utcát, Szegeden pedig a Moszkvai körutat és a Partizán utcát.

Több helyen a világháborúban győztes szövetséges hatalmak vezetőit tisztelték meg ilyen módon: elsőként 1945 június elején Szegeden neveztek át egy teret Rooseveltre, egy sétányt Sztálinra.¹⁴⁴ Budapesten a következő év során előbb Sztálin, aztán Roosevelt, majd Montgomery nevét vette fel egy-egy köztér.¹⁴⁵ Az angol tábornok nem véletlenül lett csak később kiválasztva. Fischer visszaemlékezése szerint míg a nem sokkal korábban elhunyt Roosevelt személye „minden vitán felül állt”, a „rendíthetetlen ellenállás szellemét” képviselő Churchill nevét az 1946 márciusi fultoni beszéd elmondását követően „már említeni sem lehetett a kommunisták előtt”. Így az FKT illetékesei Montgomeryt

¹⁴⁰ Martin MEVIUS: I. m. 200.

¹⁴¹ Az FKT 1945. február 19-i tanácsülési jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 73. kötet, 5–6.; *Szabadság*, 1945. február 21. 3.; *Ismét lesz Oktogon és Körönd* Budapesten. *Tiszántúli Népszava*, 1945. március 7. 3.

¹⁴² Kaposváron December 2. utca, míg Kiskunhalason Október 23. tér. RÉCSEI Balázs: I. m. 117.; *Gyáripari címtár 1946*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948. 192.

¹⁴³ Január 10. tér és Április 4. tér. Új utcanevek. *Független Nemzet*, 1946. október 12. 3.

¹⁴⁴ Az új utcaelnevezések. *Szegedi Népszava*, 1945. június 26. 2.

¹⁴⁵ A polgármester f. évi június hó 4.-én kelt 315.232/1946–III. számú határozata. Új utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1946/28. 756.; Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. június 24-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.

választották, aki többek között Afrikában elsőként mért súlyos vereséget az addig legyőzhetetlennek vélt német hadseregre.¹⁴⁶

Míg a nyugati vezetők nevével máshol nem találkoztunk, Sztálinról több településen is neveztek el utcákat, ezek száma azonban ekkor még alacsony volt.¹⁴⁷ Ugyancsak a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg iránti köszönet jeleként nevezték át a fővárosban a Vigadó teret Molotovra, a Stefánia utat Vorosilovra, az Olasz fasort Malinovszkijra és a Vámház körutat Tolbuhinra. A fenti névsorban a katonatisztek mellett a szovjet külügyminisztert is megtaláljuk, miközben Leninnek továbbra sem jutott hely a budapesti utcanévtáblákon.¹⁴⁸

Nem csupán katonatisztek vagy politikusok iránt nyilváníthatták ki hálájukat ilyen formán. A zsidók ezreit a holokauszt borzalmaitól megmentő Raoul Wallenbergről 1945 végén neveztek el utcát Budapesten. Rákospalotán egy svéd segélyszervezetről kapta nevét a Rádda Barnen utca. Hasonló okból kívántak ugyanilyen módon emlékeztetni az ENSZ gyerekeken segítő szervezetére,¹⁴⁹ valamint az egykori holland főkonzulra. Az ő esetében a betérjesztő önkormányzati képviselő végül elállt a javaslatról, mivel Fledderus János neve „rendkívül tiszteletreméltó, kiejtése azonban a széles néprétegek számára nagy nehézségbe ütközik”. Ebben az esetben tehát a gyakorlati szempont érvényesülhetett, utcanév helyett emléktáblát kívántak állítani neki.¹⁵⁰ Utóbbi javaslatokat több hasonlóval együtt az FKT nem fogadta el.¹⁵¹

¹⁴⁶ Új utcanévek. *Szabad Nép*, 1946. december 22. 14.; Új utcanévek. *Fővárosi Közlöny*, 1947/4. 64.; FISCHER József: I. m.

¹⁴⁷ Például Budaörsön, Gádoroson, Hajdúhadházon, Makón, Nyirbogárdon vagy Újkécskén.

¹⁴⁸ Új utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1946/28. 756.; A Fővárosi Közmunkák Tanácsa elnökének jelentése. *Fővárosi Közlöny*, 1946/29. 779. Molotovról eredetileg a Széna teret, míg Vorosilovról az Olasz fasort nevezték volna át. Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. március 29-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.

¹⁴⁹ United Nations Relief and Rehabilitation Administration. Palágyi Natália javaslata a fővárosi közgyűlésben. Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1947. évi március 20-i közgyűlése. *Fővárosi Közlöny*, 1947/17. 473.

¹⁵⁰ A kisgazdapárti Papp Ervin indítványa. Az 1946. november 27-i közgyűlés jegyzőkönyve. *Fővárosi Közlöny*, 1946/55. 1377.

¹⁵¹ Egy önkormányzati képviselő például a nem sokkal korábban elhunyt Ádám Lajos sebészprofesszorról szeretett volna utcát elneveztetni. Haypál Béla

Az újrakezdést, a korábbiaktól eltérő értékeket jelenítették meg azok a fogalmak, amelyeket szintén az utcanévtáblákra írtak. Budapesten például az új államformára való 1946-os áttérést követően keresztelték át a Tisza Kálmán teret Köztársaság térére.¹⁵² Korabeli értékelés szerint ezzel „a magyar utófeudalizmus ez atyamestere átadta helyét ténylegesen és jelképesen is a magyar republikának”.¹⁵³ Sok helyen neveztek el köztereket a szabadságról, a békéről vagy a demokráciáról, míg Pestszentlőrincen Május 1. tér nevet is adtak.¹⁵⁴ A makói Munkás utca és Paraszt utca neve ugyancsak a változó időket jelezte.¹⁵⁵

Időnként helyi személyiségek is az utcanévadóknak közé kerültek. Budapesten a Városháza körül az addigi kettő helyett immár három egykori polgármester nevét viselte közterület, ezzel névbokor jött létre.¹⁵⁶ Másutt is megragadták az alkalmat, hogy a város neves szülőiteire emlékezzenek ilyen módon. Kecskeméten egyenesen a még élő Kodály Zoltánt tartották erre méltónak.¹⁵⁷

Az FKT 1948 februárjában döntött utoljára közterek átnevezéséről.¹⁵⁸ Ekkor vette fel több utca a formálódó szocialista tábor „baráti országai” fővárosainak nevét is: a gesztus „a népek között fennálló barátságra” és „a dunavölgyi szomszédos államoknak a népi demokráciában való egymásra találására” emlékeztetett.¹⁵⁹

javaslatát a fővárosi közgyűlésben. A fővárosi közgyűlés 1947. évi január 22-i ülése. *Fővárosi Közlöny*, 1947/6. 131. A polgármester az indítványt továbbküldte az FKT-nek. A fővárosi közgyűlés 1947. március 19-i ülése. *Fővárosi Közlöny*, 1947/10. 215.

¹⁵² Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. május 18-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.

¹⁵³ Köztársaság tér. *Népszava*, 1946. július 16. 2.

¹⁵⁴ Új utcanevek. *Független Nemzet*, 1946. október 12. 3.; Budapest-környék utcái. In: HARASZTHY Vince (szerk.): *Az utca rendje XV. 1947*. Budapest, é. n. 306.

¹⁵⁵ Közöljük a megváltozott utcaneveket. *Makó és Vidéke*, 1947. április 18. 4.

¹⁵⁶ Gerlóczy utca, Bárczy István utca, Kammermayer Károly tér.

¹⁵⁷ ERDÉLYI Erzsébet: I. m. 197.

¹⁵⁸ Ekkor tizenegy átnevezésre került sor. Új utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1948/11. 79.

¹⁵⁹ Városházi hírek. *Magyar Nemzet*, 1948. február 10. 4.; Eltűnnek Budapest házfalairól az utolsó reakciós utcanevek. *Fővárosi Napló*, 1948. február 21. 2.; Új budapesti utcanevek. *Magyar Nemzet*, 1948. február 19. 3.; Városnév – utcanév. *Szabad Szó*, 1948. március 25. 3.; Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1948. évi március hó 10-én (szerdán) tartott rendes közgyűlése. *Fővárosi Közlöny*, 1948/14. Melléklet 20.; Az 1948. március 10-i rendes közgyű-

A nevek közül kimaradt Prága, aminek talán az akkor zajló szlovák–magyar lakosságcsere miatti feszültség lehetett az oka. Köszönetként például Szófiában (máig létező) utcát neveztek el Kossuth Lajosról és Budapestről is.¹⁶⁰ Még az előző évben neveztek el Bukarestben egymást keresztező utcákat Ady Endréről és Petőfi Sándorról.¹⁶¹

Az átnevezések időnként szimbolikusak voltak, azaz a régi és az új név összefüggött egymással, például hasonló sorsú vagy éppen gyökeresen ellenkező történelmi szerepet, ideológiai irányvonalat, esetleg társadalmi osztályt képviselő személyek neveit használták fel. A „magyar fasizmus atyjának”, a Habsburgok népelnyomó rendszere „továbbfejlesztőjének, a demokrácia gyűlöletében nevelkedett tömeggyilkos úri haramiavezérnek”¹⁶² minősített Horthy Miklósról a települések központjában neveztek el korábban köztereket, így azok átkeresztelése különösen alkalmasnak bizonyult a jelképes hatalomátvitel megvalósítására. Így jött létre Nyíregyházán és Szombathelyen a Szabadság tér, Jászárokszálláson a Szabadság-telep, Kaposvárott a Szabadság park, Sopronban a Szabadság körút, Gyulán a Béke sugárút, Pécsen a Demokrácia útja, Sárbogárdon a Hősök tere.¹⁶³

Nagykörösön a korábbi irányjelölő (Ceglédi út), míg Pápán és Miskolcon a leíró nevet (Fő utca, Városháza tér) alkalmazták.¹⁶⁴

lés jegyzőkönyve. Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1948. 13.; Új utcanevek. *Kossuth Népe*, 1948. április 10. 2.

¹⁶⁰ Szófiában Kossuth Lajos utca és Budapest utca. *Vásárhely Népe*, 1948. május 15. 1.

¹⁶¹ Victor EFTIMIU: Nume de străzi. *Adevărul*, 31 iulie 1947. 1.

¹⁶² B. G.: A letűnt világ. *Szabad Vasmegye*, 1945. november 13. 1.

¹⁶³ MEZŐ András: I. m. 28.; Új nevet kap néhány szombathelyi utca. *Szabad Vasmegye*, 1946. június 1. 3.; Új utcanevek Szombathelyen. *Szabad Vasmegye*, 1947. április 24. 2.; FÖLDI József: Jászárokszállás utca- és térelnevezésének változásai. In: *Jászsági Évkönyv 2013*. Jászsági Évkönyv Alapítvány, Budapest, é. n. 291.; Új utcanevek lesznek Kaposvárott. *Somogyi Hírlap*, 1946. március 16. 3.; RÉCSEI Balázs: I. m. 265.; Megszűnik a Tisza István út és a Horthy Miklós körút. *Új Sopron*, 1947. január 29. 3.; NAGY Ilona: I. m. 32–35.; Tizenhét pécsi utcát és teret átkereszteltek. *Dunántúli Népszava*, 1948. február 22. 4.; ALBERT István–KOVÁCS János (szerk.): *A sárbogárdi járás fejlődése 1945–1970*. Sárbogárd, 1970. 28.

¹⁶⁴ ERDÉLYI Erzsébet: *Nagykörös utcaneveinek története 1850 és 1982 között*. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége,

Kiskunfélegyházán szintén a Városháza teret nevezték át korábban a kormányzóra – itt azonban nem tértek vissza a régi elnevezéshez, Petőfi lett az új névadó, akárcsak Salgótarjánban és Makón.¹⁶⁵ Érdemes számba venni az utcanévtáblákon a Horthyt követő további személyiségeket, az új rendszer példaképeit: Orosházán, Baján, Szentesen, Újszászon és Kiskunfélegyházán Bajcsy-Zsilinszky Endre, Szegeden, Újpesten, Szécsényben és Pakson Dózsa György, Budafokon, Kecskeméten és Hódmezővásárhelyen Ady, Debrecenben és Zalaegerszegen a szociáldemokrata Somogyi–Bacsó „vértanúpáros” (akik halálában és az elkövetők büntetlenségében Horthynak is szerepet tulajdonítottak), Ménfőcsanakon Kossuth, Székesfehérváron Marx.¹⁶⁶ Bonyhádon Sztálint tartották erre érdemesnek, hiszen a helyi kommunisták szerint neki volt a legnagyobb része abban, hogy „a német fasiszta fenevadat leverték, és ezzel lehetővé tette, hogy a magyarság évszázados álma, a német rabság lerázása valóra váljék”.¹⁶⁷ Megjelentek a művészek is: Budapesten Bartók, Móricz és Babits, Kecskeméten Kodály, Egerben a helyi vár nevezetes ostromát megőrkítő Tinódi Lantos Sebestyén, Tatabányán Tompa Mihály.¹⁶⁸ Jászárokszálláson egy földmunkás-szövetkeze-

Budapest, 1985. 43.; Tanuljuk meg az utcák új neveit. *Pápai Néplap*, 1945. július 22. 3.; Átkeresztelik az utcákat. *Miskolci Hírlap*, 1945. december 14. 3.

¹⁶⁵ Új utcanevek. *Félegyházi Élet*, 1946. június 11. 1.; HLAVACSKA Edit: I. m. 43.; BUZÁS László–TÓTH Ferenc: I. m. 16.

¹⁶⁶ SZABÓ Ferenc: Az utcanevek története. In: NAGY Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza*. Orosháza, 1965. 42.; Újszász utcanevei. *Újszászi Híradó*, 2007/8. 16.; Az új utcaelnevezések. *Szegedi Népszava*, 1945. június 26. 2.; NÉMETH Imre: I. m. 227–228.; HAUSEL Sándor: *Utcanevek Szécsényben*. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szécsény, 1990. 10.; KÖRÖS Anikó: Újpest utcaneveinek története. *Újpesti Helytörténeti Értesítő*, 1999/1. 11.; Új utcanevek. *Kecskeméti Hírek*, 1947. január 28. 2.; Vásárhelyi utcanevek. *Vásárhelyi Népe*, 1945. december 17. 2.; P.: Debrecen és az utcanevek. *Néplap*, 1946. november 17.; BENCZÉNÉ NAGY Eszter–FÜLÖP István–MARKÓ Imre Lehel: *Zalaegerszeg utcanevei*. Zalaegerszeg Város Tanácsa V. B. Művelődésügyi Osztálya, Zalaegerszeg, 1977. 68.; G. PAPP Katalin: *Győr utcanevei*. Hazánk Könyvkiadó, Győr, 2006. 169.; KOPASZ Gábor: I. m. 40.

¹⁶⁷ SOLYMÁR Imre: I. m. 154.

¹⁶⁸ SZECSKÓ Károly: I. m. 108.; TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva: *Tatabánya lakótelepei és utcanevei*. Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Tatabánya, 2010. 87.

tet alapító helyi gazda, Boross Alajos vette át a volt kormányzó helyét.¹⁶⁹

Újpesten az egykori királyi pár mindkét tagjáról elnevezett utcát a „felszabadítás” időpontjára keresztelték át: a Ferenc József térből Április 4. tér lett, míg az Erzsébet térből Január 10. tér.¹⁷⁰ Pécssett a Ferenc József út a Szabadság út nevet kapta, a Király utcát pedig az ország függetlenségét szimbolizáló Kossuthra nevezték át.¹⁷¹ Székesfehérváron a Károly király teret keresztelték át Szabadság térré, míg a Ferenc József tér új névadója Szent István lett,¹⁷² Szombathelyen a IV. Károly király utcát Bajcsy-Zsilinszky utcára nevezték át. Egerben, Soroksáron, Békásmegyeren, Balassagyarmaton Tisza István helyére az őt „vad geszti bolond”-nak minősítő Ady neve került a táblákra, a Nagykövácstól Budapesthez csatolt Tisza István-liget neve pedig Adyliget lett.¹⁷³ Sopronban az első világháborús részvételért felelősnek tartott Tisza Istvánról elnevezett út új neve Béke út lett.¹⁷⁴

A német megszállásra is utaló Hitler teret Szombathelyen a magyar önállóságot szimbolizáló Március 15. térre keresztelték át.¹⁷⁵ Szegeden és Miskolcon a Horthy által alapított vitézi rendre emlékeztető Vitéz utcát, Orosházán pedig a Horthy-korszak ifjúsági mozgalmára utaló Levente utcát egyaránt Partizán utcára keresztelték át. A jobbágyok elnyomásáért felelősnek tartott Werbőczy vagy Szapolyai János helyét számos alkalommal Dózsa György vagy alvezére, Mészáros Lőrinc (Lőrinc pap),¹⁷⁶

¹⁶⁹ FÖLDI József: Jászárokszállás utca- és térelnevezésének változásai. In: *Jászsági Évkönyv 2013*. Jászsági Évkönyv Alapítvány, Budapest, é. n. 291.

¹⁷⁰ Ferenc József tér helyett Április 4. tér Újpesten. *Kossuth Népe*, 1945. június 2. 5.

¹⁷¹ Új utca elnevezések Pécssett. *Dunántúli Népszava*, 1945. augusztus 1. 2.; PESTI János: I. m. 478.

¹⁷² KOPASZ Gábor: I. m. 40.

¹⁷³ A városi képviselőtestület június 30-i ülése. *Igazság (Eger)*, 1945. június 5. 3.; *Budapesti útmutató 1956*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1956. 434.; NÉMETH Béla et al.: I. m. 587.

¹⁷⁴ Megszűnik a Tisza István út és a Horthy Miklós körút. *Új Sopron*, 1947. január 29. 3.

¹⁷⁵ FEISZT György: *Szombathely utcanevei és utcanévváltozásai*. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szombathely, 1995. 46–47.

¹⁷⁶ Például Miskolcon, Szombathelyen, Jászárokszálláson, Zalaegerszegen, Szentesen, Szolnokon. Dózsa György utca lesz a Werbőczy utcából. *Szabad*

míg Pécssett Vasvári Pál, Kiskunfélegyházán Táncsics Mihály, Pápán Szabó Ervin vette át,¹⁷⁷ továbbá Szentendrén Jobbágy utca, Makón Paraszt utca lett az új név.¹⁷⁸ A nácikkal rokonszenvező Gömböst Sopronban és Szolnokon a németellenes politika mártírja, Bajcsy-Zsilinszky Endre váltotta.¹⁷⁹ A fővárosban a németekre emlékeztető utcaneveket a világháború mártírjainak emléket állítókkal cserélték le.¹⁸⁰

A Tanácsköztársaság áldozatainak emelt Nemzeti Vértanúk emlékművét Budapesten pártzászlók alatt felvonuló kommunista ifjak döntötték le – amit a korabeli filmhíradó is megörökített. Miközben országszerte kibontakozott a mártírok kultusza, a szobornak helyet adó, a Horthy-korszakra is emlékeztető Vértanúk terét Ságvári Endre térre nevezték át. A vörösteror áldozatául esett három csendőrtiszt helyét a második világháború végén a nyilasok által meggyilkolt honvéd vértanúk (Kiss János, Tarcsay Vilmos és Nagy Jenő) vették át a XII. kerületben, így a korábbi helyén újabb utcanévbokor jött létre. A fehérterror helyi áldozataira nevezték át Pápán a Fery Oszkár utcát, míg Sopronban a Csendőr utcát.¹⁸¹ Budapesten a szélsőjobboldali mozgalomra emlékeztető Nyilas utcát Kalapács utcára nevezték át, ami lehet, hogy a Szociáldemokrata Párt kalapácsos embert ábrázoló emblémájára utalt.¹⁸² Szegeden a Berlin körutat ugyancsak jelképes módon nevezték el a nácizmus felett győzelmet arató Szovjetunió fővárosáról Moszkva körútra.¹⁸³

Magyarország, 1945. december 14. 3.; FÖLDI József: I. m. 291.; BARTA László–PAHI Ferenc: I. m. 53.; BENCZÉNÉ NAGY Eszter–FÜLÖP István–MARKÓ Imre Lehel: I. m. 10.; Új nevet kap néhány szombathelyi utca. *Szabad Vasmegeye*, 1946. június 1. 3.

¹⁷⁷ Tizenhét pécsi utcát és teret átkereszteltek. *Dunántúli Népszava*, 1948. február 22. 4.; Városi közgyűlés. *Félegyházi Híradó*, 1948. március 20. 1.; Tanuljunk meg az utcák új neveit. *Pápai Néplap*, 1945. július 22. 3.

¹⁷⁸ PETHŐ Zsoltné: I. m. 19.; Közöljük a megváltozott utcaneveket. *Makó és Vidéke*, 1947. április 18. 4.; Egy kis tájékoztató az új utcanevekről. *Makói Népiúság*, 1947. április 18. 2.

¹⁷⁹ Bajcsy-Zsilinszky Endre út Sopronban. *Új Sopron*, 1945. április 25. 3.

¹⁸⁰ Még az olyan ártatlan nevek esetén is, mint a Pacsirtamező utca, az Örömvölgy utca, a Német utca, a Karpfenstein utca vagy a Tavaszmező utca.

¹⁸¹ Tanuljunk meg az utcák új neveit. *Pápai Néplap*, 1945. július 22. 3.; Új utcanevek Sopronban. *Sopronmegeye*, 1947. augusztus 28. 2.

¹⁸² Utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny*, 1945/44. 467.

¹⁸³ Utcanevek. *Szegedi Népszava*, 1945. június 23. 1.

Miskolcon a Levente utcából Levente vezér utca lett, „mert Levente vezér az elsők közé tartozott, aki a germán imperializmus ellen harcolt”.¹⁸⁴ Ebben az esetben praktikus szempont is érvényesült: a hasonló hangzású név enyhíthette a változások által okozott zavart. Hasonló történt Szegeden, ahol a Mars térből Marx tér lett, vagy Kiskunfélegyházán és Gyulán, ahol a Károlyi utcát Károlyi Mihály utcára keresztelték át.¹⁸⁵ Egerben a IV. Károly utcát nevezték át az ő lemondását követően államfői tisztséget is betöltő Károlyi Mihályról.¹⁸⁶ Bonyhádon vagy Újpesten az egykori József utcát József Attila utcára keresztelték át,¹⁸⁷ míg Nyíregyházán számos irredenta utcanév esetén alkalmazták a részleges névátmentés módszerét.¹⁸⁸ Így lett például az Eszék utcából Esze Tamás utca, a Rozsnyó utcából Rózsa Ferenc utca, a Kolozsvár térből Komszomol tér.¹⁸⁹ Zalaegerszegen a (szintén irredentának számító) Garam utcát nevezték el Garami Ernő szociáldemokrata politikusról.¹⁹⁰ Ilyen módon keresztelték át Budapesten is a Sándor utcát Bródy Sándor utcává, a Rózsa utcát Rózsa Ferenc utcává, az Ilona utcát Szabó Ilonka utcává, a

¹⁸⁴ Berlini körút helyett Moszkvai körút, Rudolf tér helyett Roosevelt tér, Horthy Miklós utca helyett Dózsa György utca. *Délmagyarország*, 1945. június 2. 3.; Eltűnnek végre a reakciós utcanévek. *Felvidéki Népszava*, 1945. december 14. 3.; Partizán utca lett a Vitézek utcája. *Felvidéki Népszava*, 1945. december 15. 2.

¹⁸⁵ Városi közgyűlés. *Félegyházi Híradó*, 1948. március 20. 1.; IMPLÓM József: Gyula város utcanévei. Az utcanévkutatás feladatairól és módszeréről egy település példáján. In: DRASKOVICH József (összeáll.): *Implom József összegyűjtött kisebb írásai és életművének bibliográfiája*. Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1991. 111.

¹⁸⁶ SZECSKÓ Károly: I. m. 108.

¹⁸⁷ SOLYMÁR Imre: I. m. 154.; Új utcanévek. *Független Nemzet*, 1946. október 12. 3.

¹⁸⁸ HAVAS Péter: Az utcanév-változtatás egy sajátos típusa: a személynév > személynév típusú részleges névátmentés. In: MÁRTONFI Attila–PAPP Kornélia–SLIZ Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2006. 267–276.

¹⁸⁹ Megváltoztatták Nyíregyháza elavult utcanéveit. *Nyírségi Magyar Nép*, 1949. március 6. 2.; URBÁN Eszter: *Nyíregyháza utcanévei*. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Budapest, 1978. 20, 74.

¹⁹⁰ BENCZÉNE NAGY Eszter–FÜLÖP István–MARKÓ Imre Lehel: I. m. 12.

Tisza István utcát Tisza utcára, majd Tiszakömlő utcára, a József főherceg utcát pedig három kerületben is József Attila utcára.¹⁹¹

„Osztályharc az utcablákon”. A szimbolikus rendszerváltás nehézségei

A közterek régi neveit ritkán állították helyre. A sok megörökítésre méltónak és szükségesnek ítélt név mellett a korábbiakhoz való visszatérés, a leíró, irányjelző vagy „csupán” díszítő nevek felelevenítése komoly akadályokba ütközött. A korszak utcanevek körüli nézeteltérései leginkább e kérdés körül forogtak: milyen mértékben alkalmazzák a régi neveket, és vezessenek be új emlékeztetőket? Egy ekkor már sok évtizedes vita folytatódott, különösen a települések központi, forgalmas, ezért nagy presztízsű köztereire irányult kiemelt figyelem.

Budapesten kezdetben még több esetben régi utcaneveket elevenítettek fel. Ahogy korábban volt róla szó, a legelső alkalomkor ez történt a Hitlerről, Mussoliniról, Gömbösről és Horthy Istvánról elnevezett közterek esetén. A második világháború alatt az utcablákról eltávolítani szándékozott öt zsidó származású személy esetén is helyreállították az utcaneveket.¹⁹² A többi hasonló módosítással együtt az 1945 áprilisáig megváltoztatott nevek 39%-a esetén adták ismét a korábbi neveket. Idővel viszont ez egyre nehezebbé vált. Miközben az utcanév-reviziós bizottság tagjai számos leíró utcanév visszaállítására tettek javaslatot, végeredményben az 1948 elejéig tartó megvalósuló mintegy 90 átnevezésből csupán 9 alkalommal került erre sor.¹⁹³ Az akkor adott fővárosi utcanevek 90%-a tehát emlékezteti volt. Vidéken ez az arány sokszor még magasabb volt, például Szegeden, Szombathelyen vagy Pápán (több esetben elérte a 100%-ot).

¹⁹¹ Közmunkatanács hírek. *Magyar Nemzet*, 1945. december 16. 3.; *Buda-pesti útmutató* 1956. I. m. 434.; HAVAS Péter: I. m. 272–273.

¹⁹² Ők Ballagi Mór, Bródy Zsigmond, Csemegi Károly, Falk Miksa és Wahrmann Mór voltak.

¹⁹³ Oktogon, Körönd, Hegyalja út, Kőfaragó utca, Hold utca, Vámház körút, Alkotás utca, Illés utca, Attila út. Bár a Vámház körutat egy éven belül ismét hírességről nevezték át.

A Horthy Miklós út esetében sem történt meg az irányjelölő Fehérvári út, illetve a politikai szempontból szintén „ártatlan” Átlós út nevének felelevenítése (bár a Fehérvári út körtértől a Kondorosi útig tartó része mindvégig megtartotta a nevét). A bizottsági jegyzőkönyv szerint hosszas vita folyt a kérdésről, ám annak részleteit nem rögzítették. Valószínűleg érveltek a visszaállítás mellett, és talán valamely ideológiai üzenetet hordozó név is felmerült a fontos útszakaszra, míg végül Bartók nevében találták meg a kompromisszumot.¹⁹⁴

Országszerte történtek kísérletek az egykori nevek visszahozatalára, a patinás nevek megtartására, a személyekről újonnan elnevezett utcanevek számának korlátozására. Budapesten Hollós Korvin Lajos író az Aréna út és a Tátra utca átnevezését kifogásolta.¹⁹⁵ Hódmezővásárhelyen a rendszerváltás alkalmával a város múltjával összeforrt régi utcanevekhez is visszatértek volna.¹⁹⁶ Sopronban a múzeumigazgató számos megváltoztatásra előterjesztett utcanév védelmére kelve óvott a túlzott átnevezési igyekezettől, és a helyi polgármester is mérsékleltre intett: csak a „valóban szükséges” esetekben változtatott volna.¹⁹⁷ Itt a jelölt hellyel kapcsolatban álló, jellemző utcanevek bevezetését is javasolták a korábbi emlékeztetők helyett.¹⁹⁸ Három esetben ez meg is valósult.¹⁹⁹

Többnyire azonban inkább mindennek az ellenkezője történt: ahogyan már láthattuk, nagyszámú leíró nevet tüntettek el. Különösen a kommunisták kívánták így érvényesíteni saját

¹⁹⁴ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1945. november 26-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.

¹⁹⁵ HOLLÓS KORVIN Lajos: Még egy kicsi Zichy. *Szabadság*, 1946. április 28. 6.

¹⁹⁶ Mint a Mihály utca vagy a Fácán utca. Vásárhelyi utcanevek. *Vásárhely Népe*, 1945. december 17. 2.; Horthy Miklós út vagy Ady Endre út? *Vásárhely Népe*, 1946. február 6. 3.

¹⁹⁷ CSATKAI Endre: Jegyzetek a soproni utcanevek korszerűsítésének kérdéséhez. *Soproni Újság*, 1946. március 24. 3.; Külön bizottság intézkedik majd az utcanevek megváltoztatásáról. *Soproni Újság*, 1947. január 31. 2.

¹⁹⁸ Korszerűsítsük a soproni utcaneveket! *Soproni Újság*, 1946. március 21. 2.

¹⁹⁹ A Ferenc József térből Szentháromság tér, míg a Pejacsevics-közből Iskolaköz és a Festetics-közből Majorköz lett. Új utcanevek Sopronban. *Sopronmegye*, 1947. augusztus 28. 2.

emlékezetpolitikájukat, kezdettől hangosan követelték a „reakciós” utcanevek megváltoztatását.²⁰⁰ Budapesten az FKT első döntései után a különböző irányultságú lapok mind sürgették a további lépéseket, hiszen „még sok budapesti utcán és téren díszeleg fasiszták nevét viselő tábla”.²⁰¹ Az akkor induló kommunista satirikus lap, a *Ludas Matyi* első számában azzal gúnyolódtak, hogy a Gyilkos-tavat Hitlerről, a Zagyva folyót Rajniss Ferencről, a Soroksári utat pedig Szálásiról kellene elnevezni – mert a Vágóhidhoz vezet.²⁰²

1945 őszén Komlós Aladár író az *Osztályharc az utcatáblákon* című cikkében az addigi átnevezéseket „legfőljebb csak dicséretes kezdet”-nek minősítette, mert még sok kiváló ember helyét „közömbös, szürke ismeretlenek bitorolják” az utcatáblákon, olyan nevek, amelyekhez semmiféle jeles gondolatot vagy művet nem lehet társítani. Szerinte az átnevezések a megörökített kiválóságok által képviselt eszmékre emlékeztetik a járóelőket. Figyelmeztetett rá, hogy miközben az előző „átkos” rendszer legfontosabb vezetőinek nevét gyorsan eltüntették, „az ismeretlen kis nevek sunyin átvészelnék minden rendszerváltozást”. Rövid névsort közölt a megörökítendő nagyságokról, akik között szerepelt Szabó Ervin, Kunfi Zsigmond, Frankel Leó, Móricz Zsigmond és a magyar jobbagység történetírójának nevezett Acsády Ignác. Önmagában hiábavalónak mondta a névcserét, amennyiben „az új nevekhez nem kapcsolódik semmiféle gondolat a járóelők tudatában” – ezt tömör stílusban megfogalmazott márványfeliratokkal segítette volna.²⁰³

²⁰⁰ ULTSCH Géza: Változtassák meg az utcaneveket! *Szabad Nép*, 1945. április 14. 2.

²⁰¹ Új utcanevek és a kisajátítás reformja a Közmunkatanács előtt. *Szabadság*, 1945. április 18. 2.; Vértanúk neveivel cserélik fel a rosszlelkű utcaneveket. *Szabad Szó*, 1945. április 18. 5.; Budapest közönsége nevében. *Népszava*, 1945. április 19. 4.; Vértanúk neveivel cserélik fel a rosszlelkű utcaneveket. *Néplap*, 1945. április 21.; Tisza István-utca helyett József Attila-utca. *Magyar Nemzet*, 1945. május 3. 2.

²⁰² Illetékesek figyelmébe! *Ludas Matyi*, 1945. május 20. 9.

²⁰³ KOMLÓS Aladár: Osztályharc az utcatáblákon. *Képes Figyelő*, 1945. november 3. 3.

1945 nyarán Debrecenben a múlt lidérces emlékeit őrző utcákon „szégyenérzéssel” ment végig az újságíró,²⁰⁴ csakúgy, mint Pécsen, ahol ott „éktelenkedtek” a házak falain a „feudális rabszolgatartó mágnásaink” nevét hordozó utcanévtáblák.²⁰⁵ Miskolcon is azt fájlalták, hogy a kárhozottatott múltra emlékeztető utcaneveket még nem váltották fel a szabadság, a demokrácia mártírjaira, hőseire emlékeztetők – pedig ezt követelné „a dolgozók demokratikus érzülete”.²⁰⁶ Ugyanitt a külvárosban „utcákhoz jutó” munkásmozgalmi mártírok „leértékelése” okozott elégedetlenséget.²⁰⁷

Az akkor hatalomba került erők propagandáját jól jellemzi a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nyíregyházi lapjának cikke. Eszerint a „demokratikus öntudatra ébredés” érdekében „húzódózás nélkül ki kell irtanunk mindent, ami a múltra emlékeztet, ami gyászosemlékű lélekmérgezést és uszítást, bosszúállást jelentett vagy szimbolizált”. A kifogásolt utcanevek „nem nemzeti hagyományainkat örökítették meg, hanem kifejezetten uszítást szolgáltak [...] bosszúérzetre neveltek és ösztökéltek”. Eltávolításukra az ifjúság érdekében van szükséges, őket így megóvhatják attól, hogy „torz, deformált lelkiségre” tegyenek szert.²⁰⁸

²⁰⁴ Új utcanevek. *Néplap*, 1945. augusztus 5. 7.

²⁰⁵ D. F.: Még sok a reakcióra emlékeztető utcanév. *Dunántúli Népszava*, 1945. augusztus 24. 2. Szolnokon ugyancsak az utcákon éktelenkedő „rossz emlékezetű nevek” eltávolítását kérték például az 1919-es mártírok megőrkítése kedvéért. A Tiszavidék írja. *Szolnok Megyei Néplap*, 1970. augusztus 5. 8.

²⁰⁶ Mire várnak? *Felvidéki Népszava*, 1945. július 28. 2.; K. J.: Meddig várunk még? *Szabad Magyarország*, 1945. augusztus 23. 2.; Megint az utcanevek. *Felvidéki Népszava*, 1945. szeptember 1. 4.; Bajcsy-Zsilinszky Endre tér legyen az átkeresztelés alá kerülő Horthy-térből! *Miskolci Hírlap*, 1945. szeptember 1. 3.

²⁰⁷ A mártírok leértékelése. *Felvidéki Népszava*, 1945. december 14. 2.; Eltűnnek végre a reakciós utcanevek. *Felvidéki Népszava*, 1945. december 14. 3.; Átkeresztelik az utcákat. *Miskolci Hírlap*, 1945. december 14. 3.; Dózsa György utca lesz a Werbőczy utcából. *Szabad Magyarország*, 1945. december 14. 3.; Korrupcióra és lezüllésre vezet a közalkalmazottak és munkások gazdasági helyzetének rendezetlensége. *Miskolci Hírlap*, 1945. december 15. 5.; Gyöngyvirág utcából Somogyi Béla utca, Meggyesaljból Bacsó Béla utca. *Felvidéki Népszava*, 1945. december 15. 2.

²⁰⁸ PÁLFY Ernő: A gyűlölet jelképét. *Magyar Nép*, 1945. augusztus 26. 2.

Egy szombathelyi lap címdalán szólított fel „a letűnt világ álnagyságainak és hamis kultuszának emlékét” őrző, „a magyar demokrácia önérzetét” sértő utcanevek megváltoztatására. A szerző szerint ideje volna ezeket „a túlon túl megérdemelt feledés homályába borítani”. A Habsburgok és Horthy mellett hosszasan sorolta a „népbolondító”, osztályérdekeket szolgáló egykori hírességeket, a „magyar élet sírásóit”, az „országrontó címeres úri-gonosztevőket”. Az általuk képviselt „időszerűtlenül reakciós szellemiség”, a „tébolyult eszmék” megérték a lomtárba helyezésre.²⁰⁹

Miskolcon úgy vélték, hogy a korábbi utcanévtáblák „hűen tükrözték a feudális osztályuralom szellemiségét”, hiszen túlnyomórészt azokat örökítették meg, akik részt vettek „a népelnyomó, jogfosztó ellenforradalom megszilárdításában és uralma fenntartásában”. A rendszerváltással azonban „a történelem szele elsöpörte a múlt korcs intézményeit és hagyományait. A dolgozó nép felszabadult a politikai kiskorúság alól [...] ledöntötte a nyakára ültetett bálványok szobrait s ledobta a házfalakról az úri Magyarország prominens neveit. Nem kell már a magyar proletárnak ökölbe szorítania a kezét és elfojtani dühét, amikor elnyomóinak s nem egyszer gyilkosainak neveit kellett megpillantania az utcák jelzőtábláin”.²¹⁰

Szegeden a „demokrácia” legfontosabb feladatai közé sorolták a múlt itt maradt emlékeinek tekintett utcanevek „teljes likvidálását”, amivel megadnák „a demokratikus karaktert is a szegedi utcarengeteg névjegyzékének”.²¹¹ Itt tehát a változások pozitív jellegét is kiemelték. Akárcsak Salgótarjánban, ahol a „demokratikus és szocialista hagyományok ápolását, a haladó nemzeti múlt tudatformáló munkáját szolgálta” az utcanevek megváltoztatása.²¹² Hódmezővásárhelyen „a kialakuló magyar demokrácia

²⁰⁹ B. G.: A letűnt világ. *Szabad Vasmegye*, 1945. november 13. 1.

²¹⁰ Köztársaság-tér. *Felvidéki Népszava*, 1946. július 18. 2.

²¹¹ o. t.: Fasiszta nevek, félmegoldások, végre nem hajtott határozatok, bedobott ötletek zúrzavara a szegedi utcanévdzsungelben *Szegedi Népszava*, 1947. június 6. 4.

²¹² MOLNÁR Pál: I. m. 280.

szellemét” igazoló utcaneveket követeltek.²¹³ E vélemények tanúsítják az erős igényt a korábbi rendszer gyökeres leváltására, megsemmisítésére, egyúttal a szimbolikus hatalomátvételre, az új korszak saját hőseinek, értékeinek megjelenítésére.

A gyakorlatban azonban mindez nem zajlott zökkenőmentesen. Néhány esetben az ellentétekről is értesülünk. Szegeden kifogásolták az 1879-es árvíz utáni újjáépítést szervező Kállay Albert főispán, valamint Berlin nevének eltüntetését. A Nagykörút egyes szakaszainak nevet adó fővárosok az árvíz utáni megújulást segítő nemzetközi szolidaritásra emlékeztettek, ezért hangsúlyozták, hogy „ahhoz a Berlinhez Szeged népe nem lehet hálátlan még akkor sem, ha Hitler Berlinje örök szegényfoltja marad az emberiség történetének”. A német főváros nevének mindezek dacára el kellett tűnnie.²¹⁴

Debrecenben akadt olyan vélemény, amely szerint szükségtelenek a személyekről való utca- (és intézmény)elnevezések,²¹⁵ mások viszont úgy vélték, hogy a Kossuth utca mellett Kossuth térre is szükség lenne a településen.²¹⁶ Ugyanitt a Ferenc József nevét viselő, ám a lakosság „köztudatában” továbbra is élő „ősrégi” Piac utca nevét kívánták ismét elfogadtatni. Ezt nem csupán az egyik helyi lapban indítványozták, a városi közgyűlés elé került javaslatban is szerepelt, végül azonban Vörös Hadseregre kellett átkeresztelni.²¹⁷ Bár a vitában egy hozzászóló megjegyezte, hogy az utcanév-változtatásokkal „nem megörökíteni akarunk irodalmi és politikai kiválóságokat, hanem az utcák egészséges megjelölését akarjuk, tájékozódás megkönnyítésére”, mindez pusztába kiáltott szó maradt.²¹⁸

²¹³ Vásárhelyi utcanevek. *Vásárhely Népe*, 1945. december 17. 2.; Horthy Miklós út vagy Ady Endre út? *Vásárhely Népe*, 1946. február 6. 3.

²¹⁴ Utcanevek. *Szegedi Népszava*, 1945. június 23. 1.

²¹⁵ SZEREMLEY Béla: Hozzászólás az utcák elnevezéséhez. *Debreczen*, 1945. július 14. 3.

²¹⁶ HEGYALJAI KISS Géza: A debreceni utcanevek kérdéséhez. *Lesz-e Kossuth tér? Debreczen*, 1945. július 29. 4.

²¹⁷ Debrecenben 120 utcanév megváltoztatása időszerű. *Debreczen*, 1945. július 8. 3.; Debrecen város kisgyűléséből. *Debreczen*, 1945. augusztus 14. 3.

²¹⁸ Az átnevezésekről beszámoló lap egyúttal a túlságosan hosszú utcanevek (mint a 3-as honvéd gyalogezred utca) megváltoztatását is kérte. Megváltoznak végre a debreceni utcanevek. *Néplap*, 1945. augusztus 12. 4.; Döntöttek az

Miskolcon a volt kormányzóról átnevezett Városház tér nevét viszont sikerült visszaállítani, miközben egyesek „a jelentőség nélkülinek” és „divatjamúltnak” minősített leíró név helyett a „korszerű” Szabadság vagy Köztársaság tér elnevezést látták volna szívesebben.²¹⁹ Székesfehérváron a patinás utcanevek védelmét összekötötték az előző rendszer bírálatával. A Horthy-rezsim „úri finnyosságát”, sznobizmusát és parasztellenességét vádolták ugyanis a népi utcanevek eltüntetésével.²²⁰ Az erről szóló cikk szerzője szerint a Fiskális dűlő neve azért maradhatott meg a Horthy-korszakban, mert a fiskálisok „urak voltak”, akik felelősek „a nép kizsákmányolásáért”.²²¹

Budapesten nem csupán az FKT tagjai akarták óvni az utcanévállományt. Egy kisgazda politikus a közgyűlésben hosszasan érvelt a széles körben „megütközés tárgyát” képező folytonos változtatások ellen. Azok ugyanis szerinte gátolták az utcanevek praktikus célját, az eligazodást, miközben a lakosság „érzésvilágából” is „letörtek egy-egy darabot”. Már fogalomná lett utcák névtáblái „szinte állandó árlejtés tárgyai lettek a közélet tőzsdéjén és a mindenkori legtöbbet ígérő [...] irányzat cégéréül adták oda”. Ezek az utcák szerinte közderűlttség tárgyává váltak. Néhány héttel a forint bevezetése előtt úgy fogalmazott, hogy „az inflációt ezen a téren is meg kell szüntetni és a meglévő nevek felcserélését a legszükségesebb esetekre korlátozni”.²²²

Észak-Erdélyben már 1944 végén több helyen utcákat neveztek el Sztálinról és szovjet katonai vezetőkről, Szegeden fél évre rá hoztak határozatot erről, Budapesten viszont csak egy évvel

új utcanevek ügyében. *Néplap*, 1945. augusztus 15. 1.; Vita az utcanevekről. *Tiszántúli Népszava*, 1945. augusztus 15. 1.; Debrecen város közgyűlése. *Debreczen*, 1945. augusztus 15. 2.

²¹⁹ Átkeresztelik az utcákat. *Miskolci Hírlap*, 1945. december 14. 3.; A mártírok leértékelése. *Felvidéki Népszava*, 1945. december 14. 2.; Köztársaság-tér. *Felvidéki Népszava*, 1946. július 18. 2.

²²⁰ Így nevezhették el például a Molnár utcát a „Habsburg-barát” gróf Károlyi Józsefről vagy az Öreg utcát az egykori polgármester Havranek Józsefről.

²²¹ Állítsák vissza a népi utca- és dűlőneveket! *Fehérvári Hírek*, 1947. február 19. 2.

²²² Acsay László előterjesztése és annak vitája. Az 1946. július 3-i rendes folytatolagos közgyűlés jegyzőkönyve. Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1946. 178–179.; *Fővárosi Közlöny*, 1946/31. 849–851.

később történtek meg a hasonló változtatások. Az FKT akkori elnökének visszaemlékezése szerint nem is az oroszok, hanem a kisgazdapárti katolikus pap, Balogh István miniszterelnökségi államtitkár kezdeményezte ezt 1946 februárjában. Fischer állítólag feldühödött, ugyanakkor lehetőséget is látott a javaslatban arra, hogy a két másik szövetséges hatalom vezetőiről is átnevezzenek egy-egy közteret.²²³

A kormány 1946. március végén sürgette, hogy az ország „felszabadításának” (április 4-re tett) első évfordulója alkalmával nevezzenek el köztereket több szovjet katonai vezetőről.²²⁴ Fischer ekkor az „egyik legközelebb helyreállítandó híd” Sztálinra való átkeresztelését is javasolta.²²⁵ A megfelelő helyszínek kiválasztása azonban elhúzódott. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság tényleges vezetője, az első alelnöki tisztelet betöltő Szviridov altábornagy ugyanis az Andrásy úthoz ragaszkodott, míg Fischer hallani sem akart a város legszebb útvonalának átnevezéséről.

Az FKT elnökének huszonnégy évvel később írt visszaemlékezése szerint összesen négy megbeszélést folytattak ez ügyben. Az utolsó két alkalommal a tábornok megtermett szovjet tiszteket állított maga mellé, hogy meggyőzőbb lehessen. Fischer elsőként a Széll Kálmán teret javasolta, amely egy szerinte „jelentéktelen politikus” nevét viselte. Erről döntött is az illetékes bizottság.²²⁶ Szviridov azonban a forgalmas teret tartotta túl jelentéktelennek.²²⁷

Májusban a nagykörút egy szakaszát ajánlották fel, amiről ugyancsak döntött az FKT.²²⁸ Fischer tapasztalva a tábornok hajthatatlanságát, magához Rákosihoz fordult, aki azonban nem volt hajlandó (vagy képes) közvetíteni, és állítólag azt mond-

²²³ FISCHER József: I. m.

²²⁴ Az építésügyi kormánybiztos (azaz Fischer) 1946. március 26-i levele az Utcaelnevezési Szakbizottságnak. BFL II.1.a. 102. d.

²²⁵ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. március 29-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.

²²⁶ Ez alapján a Széll Kálmán tér Sztálin, a Széna tér Molotov, az Olasz fasor és a Szilágyi Erzsébet fasor Vorosilov, a Hidegkúti út pedig a Vörös Hadsereg nevét vette volna fel. Uo.

²²⁷ FISCHER József: I. m.

²²⁸ Az FKT elnökének jelentése. *Fővárosi Közlöny*, 1946/23. 637.

ta neki: „Ezek legszívesebben az egész várost róla neveznék el.” Időközben a sajtóban mindkét javaslatot döntésként, kész tényként mutatták be – ami talán az orosz fél meggyőzését, a nyomásgyakorlást szolgálta.²²⁹ Fischer végső érvként azt hozta fel, hogy az ország reprezentatív útvonalának átnevezése egy külföldi személyről szervilis magatartásra vallana. Végül sikerült elfogadtatnia a város központjában található Erzsébet tér átnevezését, amelynek megtekintésére saját autóján vitte el Szviridovot.²³⁰

Ebben az esetben az átnevezés elkerülhetetlen volt, viszont (átmenetileg) sikerült megóvni a város egyik legfontosabb útvonalának, egyszersmind a magyar történelem egy kiemelkedő alakjának nevét. Arra is volt példa, hogy már az FKT elé terjesztés előtt megakadályozták egy utca átnevezését: egy szociáldemokrata képviselő ugyanis többek között azt javasolta, hogy a Népszínház utcát az egykor ott lakó Braun Soma szociológusról, a párt egykori teoretikusáról, világháborús áldozatáról nevezék át.²³¹ A közgyűlés azonban úgy döntött, hogy „várostörténeti okokból” nem támogatja ezt a kérést, amit így nem továbbítottak a tanácsnak.²³² Hamarosan a Práter utca ugyancsak patinás nevét változtatták volna Braun Soma utcára. Ezt a bizottság el is fogadta, ám a tanács végül kivételesen nem hagyta jóvá.²³³

Bár az FKT több tagja sokallta az átnevezések számát, Roosevelttel szemben szintén kivételt tettek, szükségesnek tartották a róla való megemlékezés e formáját. E kérdésben vitára is sor került a fővárosi közgyűlésben. Az utcaelnevezési bizottság a miniszterelnök javaslatára a Ferenc József tér átnevezését indítványozta, amivel kapcsolatban az amerikai nagykövettel is egyeztettek. Ám ott már két szobor (Széchenyié és Deáké) állt,

²²⁹ Új utcanevek. *Világ*, 1946. március 31. 7.; Sztálin-körút lesz a Teréz-körút. *Kossuth Népe*, 1946. április 14. 5.

²³⁰ FISCHER József: I. m.

²³¹ Dabronaki Gyula indítványa: Az 1946. március 6-i közgyűlés jegyzőkönyve. *Fővárosi Közlöny*, 1946/12. 391.; Az 1946. március 27-i közgyűlés napirendje. *Fővárosi Közlöny*, 1946/13. 415.

²³² Az 1946. március 27-i közgyűlés jegyzőkönyve. *Fővárosi Közlöny*, 1946/17. 513.

²³³ Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. május 18-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.

ezért egy képviselő szerint nem lett volna szerencsés egy harmadik nevet is elhelyezni a téren. Ő helyette az Eskü teret ajánlotta erre a célra.²³⁴ Érvei azonban nem bizonyultak hatásosnak, a Lánchíd pesti hídfőjénél található tér vette fel Rooseveltnévét.²³⁵ Hamarosan a Magyar–Amerikai Demokratikus Tanács kezdeményezésére egy „díszes kivitelű” utcanévtáblát küldtek az Egyesült Államokba, ahol azt az özvegy jelenlétében a Rooseveltné múzeumban helyezték el.²³⁶

Összegzés

1945-ről egyértelmű korszakhatárként mint „nulla évről” szoktak beszélni.²³⁷ Az akkori rendszerváltás kétségtelenül jelentős utcanévvaltozásokkal járt. Ugyanakkor az utcanévek felhasználásában, változtatásukban folytonosság is érvényesült: az előző évszázadban elterjedt minták ismétlődtek. Az újonnan berendezkedő hatalom számára most is fontos volt az előző korszaktól való elhatárolódás szimbolikus kinyilvánítása. A múlttal való kíméletlen leszámolás jegyében a közterekről eltűntették a tengelyhatalmak vezetőinek, a Habsburg-dinasztia tagjainak, a Horthy-korszak politikusainak, arisztokratáinak és más hírességeinek a neveit. Ők akkor a kizsákmányolást, az egykori „úri” világot vagy éppen a magyarság ellenségének tartott németekkel való együttműködést személyesítették meg.

²³⁴ Javaslata a sajtóban is megjelent: Rooseveltné tér lesz az Eskü tér. *Magyar Nemzet*, 1946. június 15. 3.

²³⁵ A vitában többen felvetették, hogy a Lánchíd pesti hídfőjénél levő tér Széchenyi nevére vegye fel (amire majd 2011-ben került sor). Acsay László előterjesztése és annak vitája. Az 1946. július 3-i rendes folytatólagos közgyűlés jegyzőkönyve. Budapest fővárosi törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1946. 178–179.; *Fővárosi Közlöny*, 1946/31. 849–851.; Az FKT elnökének jelentése. *Fővárosi Közlöny*, 1946/32. 890.; Az FKT Utcaelnevezési Szakbizottságának 1946. június 24-i jegyzőkönyve. BFL II.1.a. 102. d.

²³⁶ Ezt hallottuk. *Világ*, 1946. szeptember 3. 6.; Cím nélkül. *Népszava*, 1947. január 26. 10.; Mrs. Roosevelt hétfőn átveszi a budapesti Rooseveltné-tér tábláját. *Hírlap*, 1947. január 26. 3.

²³⁷ LACZÓ Ferenc: Egy végletes Bildungsroman fordulópontja? 1945 német és európai perspektívában. *Múltunk*, 2016/4. 4–18.

A „militarista szellemű” és a „régirendre” utaló neveket is igyekeztek eltávolítani. A két világháború közt elterjedt „irredenta” utcanevektől egyes helyeken ugyancsak a korábbi korszak megjelenítőiként próbáltak megszabadulni. A náci Németország elleni harc, majd a németek kollektív bűnössé nyilvánításának, kitelepítésének idején a rájuk emlékeztető, idegen hangzású utcanevek szintén nemkívánatosnak számítottak.

Az országos átnevezési hullámban nem csak tiszteleti nevet változtattak meg, és általában nem a korábbi elnevezésekhez tértek vissza. Kellott a „hely” ugyanis az új rendszer ideologikus elnevezéseire, és amennyiben nem volt elég megszüntetendő „reakciós” utcanév, akkor a leíró, irányjelző vagy díszítő utcanevet is áldozatul estek.

A változtatásokkal így nem csupán a vállalhatatlannak minősített múlt „eltörlésére” törekedtek, hanem egyúttal saját példaképeiket, értékeiket igyekeztek kódolni a városi térbe. Elsősorban az akkori közelmúltban, a fasizmus elleni harc során életüket vesztő vagy a nyilas terror áldozataivá váló mártírok nevei bukkantak fel tömegesen az utcanevekben. De megemlékeztek ilyen formán a második világháború győzteséről: a hála megnyilvánulásaként is tekinthetünk a sok Vörös Hadseregről elnevezett útra, de segélyszervezetek vagy különböző hírességek esetén is választhatták a köszönetnyilvánításnak az utcanévadásban megmutakozó formáját. Az új nevek újabb csoportját alkották a korábbiaktól eltérő eszményeket, politikai irányvonalat jelölő fogalmak.

Mindenütt az utcatáblákra kerültek a nemzeti panteonba beemelni kívánt parasztvezérek, forradalmárok nevei, egyértelművé téve az új hatalom történelemszemléletét. Nagy figyelmet szenteltek az irodalmi és művészi kánon megújításának is: utcanevekkel ismerték el az előző évtizedek kiemelkedő teljesítményeit. 1948 elején a proletár internacionalizmus szellemében a formálódó szocialista tábor „baráti” országai fővárosairól is utcákat neveztek el Budapesten – ám ez inkább már a következő korszak nyitányának tekinthető.

Továbbra sem sikerült betartani a személynevek esetén a fővárosban már korábban többször leszögezett öt-tíz évnyi türelmi

időt. A holokauszt vagy a nyilas terror áldozatai mellett számos íróra, művészre is igaz volt ez, néhány hírességet pedig még életében ilyen módon tiszteltek meg. A névváltoztatások kötődhetnek jeles eseményekhez, megemlékezésekhez, mint például a „felszabadítás” évfordulói több településen, Kiss József költő halálának 25. évfordulója, esetleg az 1848-as forradalom centenáriuma, amire már 1947 során ilyen javaslatokkal készültek.²³⁸

Viszonylag új jelenséggént kezdtek elterjedni a kiemelkedő fontosságú események dátumát megőrkítő utcanevék: ezek az ország vagy a település „felszabadulásának” napjára, esetleg a munka ünnepére emlékeztettek.²³⁹ Feltűnően sok példát láthatunk olyan szimbolikus átnevezésekre, amikor az új utcanevék az előzőtől élesen eltérő, akár ellentétes üzenetet hordoztak. Időnként gyakorlati szempontokra is tekintettel voltak, amikor a tájékozódást megkönnyítő részleges névátmentést alkalmazták.

A fővárosban 1945 áprilisa és 1948 februárja között megközelítőleg 90 utcanév változott meg. Mivel általában egy-egy „reakciósat” helyettesítettek „haladóval”, ezért az utcanevék szerkezete (a tiszteleti és a semleges nevek aránya) nem változott jelentősen.²⁴⁰ Mindez annak fényében különösen feltűnő, hogy a háborút követő években az egész magyar társadalom a megújulás lázában égett. Egy fővárosi tisztviselő visszaemlékezése szerint Budapest lakossága „hihetetlen módon részt vett minden területen” a közügyekben, akadt olyan nap, amikor száz-százötven, az utcanevék módosítását szorgalmazó levél érkezett.²⁴¹

²³⁸ Egy fővárosi szociáldemokrata képviselő indítványa a budapesti kerületek átnevezését szorgalmazta a forradalom neves alakjairól (mint Táncsics, Petőfi, Kossuth vagy Jókai). A fővárosi közgyűlés 1947. évi július 25-i ülése. *Fővárosi Közlöny*, 1947/35. 882.

²³⁹ Ezek már korábban megjelentek: az 1938-as első bécsi döntéssel kezdődő határmódosítások dátumait vagy éppen a magyar csapatok bevonulásának dátumait örökítették meg ilyen módon.

²⁴⁰ A felszabadulás után végrehajtott utcanév-változtatások. In: HORVÁTH Zoltán (szerk.): *A Magyar Nemzet Naptára 1947*. Magyar Nemzet, Budapest, é. n. 91.; Megváltozott utcanevék. In: *A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betűrendes távbeszélőnévsora*. 1947. január. VII.; Városházi hírek. *Magyar Nemzet*, 1948. március 31. 4.

²⁴¹ GODA Gábor: Szülőföldem, Budapest. *Népszava*, 1989. január 7. 10.

A fővárosi közgyűlésben elhangzó javaslatok bizonyítják, hogy az összes párt szorgalmazta az emlékezeti nevek bevezetését, saját hőseinek, példaképeinek ilyen formán való megőrkítését. Az országszerte megvalósuló átnevezések pedig többnyire a helyi politikai viszonyokat tükrözték. A nagyarányú névváltoztatásokat sürgető kommunisták mellett ebben az időszakban még sok helyen más érdekek is érvényesülhettek, így általában sikerült elodáznia például a szovjet vezetők megjelenését az utcanévtáblákon. Ezzel is magyarázható, hogy a legtöbb településen az 1945-ös nagyobb arányú változás után a következő években már jóval kevesebb módosítást hagytak jóvá.²⁴²

A korszak átmeneti jellegét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy annak végén, 1948-ban országszerte még mindig számtalan utcanév emlékeztetett a Habsburg-dinasztiára, a Horthy-korszakra vagy a Trianonban elvesztett területekre, miközben a kommunista ideológusok vagy a szovjet politikusok és katonatisztek még ritkán jelentek meg ott.

Bár Budapesten több kiemelt fontosságú köztér nevét módosították, az FKT szakmai elkötelezettségének²⁴³ köszönhetően valamilyen mértékben sikerült érvényesíteni az utcanevek terén annyira fontos stabilitás elvét, és mérsékelni az átnevezési lázat. Ez figyelemre méltó eredmény, ha a neveket sokkal nagyobb arányban változtató további magyar városok példáját vesszük számba, míg nemzetközi összehasonlításban már valamivel árnyaltabb a kép. Ugyanebben az időszakban például Bécsben 37, Berlinben 40, míg Lipcsében 113 utcanévet változtattak meg.²⁴⁴

Vidéken a politikai elvárás gyakran minden egyéb szempont felülírt, vesztített szerepéből a funkcionalitás is, egyre több helyen szűnt meg a kapcsolat az utca és a névadó között. Országszerte

²⁴² Budapesten például 1945-ben 51, 1946-ban 17, míg 1947-ben 15 utcanév-változtatásról tudunk.

²⁴³ A testület korabeli működésére lásd: NEMETH Patrik: Újjáépítés vagy helyreállítás? A Fővárosi Közmunkák Tanácsának szerepe Budapest történetében a második világháború után (1945–1948). *Múltunk*, 2023/3. 169–200. DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2023.3.7>

²⁴⁴ Maoz AZARYAHU: Renaming the Past: Changes in ‘City Text’ in Germany and Austria 1945–1947. *History and Memory*, 1990/2. 50.

mindez a névszerkezet további átalakulásához, a személynevekből alkotott utcanevek arányának növekedéséhez vezetett. E folyamat 1948-tól, a fordulat évétől még inkább felgyorsult, több új utcanevet alig két-három éven belül ismét megváltoztattak – de ez már egy másik tanulmány témája.²⁴⁵

²⁴⁵ A későbbi, 1953-mal kezdődő korszakra lásd: LASZLÓ Andor: A magyar utcanevek szimbolikus szerepe 1953–1962 között. *Múltunk*, 2025/2. 185–219. DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2025.2.8>